

Prijs: € 5,80

T E R R A
Westermolda

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN WESTERWOLDE EN DE KANAALSTREEK

Januari 2012

*Het erve op de Gaast in Bellingwolde
Dagboek van een verpleegster in oorlogstijd
Interview met Geeske Koeman-Poel uit Boertange*

Colofon

Colofon

Het Tijdschrift voor de geschiedenis van Westervolde en de Kanaalstreek is een coproductie van het Streekhistorisch Centrum Stadskanaal (SHC) en de Historische Vereniging Westervolde (HVW). Zij stelt zich tot doel de belangstelling voor- en de kennis van de cultuurhistorie van het landschap Westervolde te bevorderen en daarop daartoe als platform te fungeren.

Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
redactie@terrawestervolde.nl

Redactie
Helen Hofman
Theo Hofman
Jan Huizing
Jaap Kok
Jenneke Weber

Terra Westervolde op het internet:

www.terrawestervolde.nl
www.verenigingwestervolde.nl
www.streekhistorischcentrum.nl

Bestuur Streekhistorisch Centrum Stadskanaal

Ina Nieboer
Harm Oosting (penningmeester)
Jan Overduin
Henk de Weerd (voorzitter)
Hans van de Wiel

Bestuur Historische Vereniging Westervolde

Jochem Abbes (voorzitter)
Theo Hofman
Jan Huizing
Bé Maarsingh (penningmeester)
Bert Roossien (secretaris)
Ruut Wegman
Grietje Wind

Terra Westervolde verschijnt driemaal per jaar.
Prijs los nummer € 5,80

Het tijdschrift is onderdeel van een lidmaatschap.

Lidmaatschap HVW € 20,- per jaar

Donateur SHC vanaf € 32,50 per jaar

Artikelen

Voor ideeën met betrekking tot onderwerpen en/of artikelen kunt u een mail sturen naar redactie@terrawestervolde.nl of contact opnemen via nummer 06-20614614 of 06-12354123.

Vormgeving:
Stefanie Smidt

Druk:
De Opmaakfabriek Groningen

Foto omslag

De Burcht in Wedde, hier op beeld vastgelegd door oud-voorzitter van het SHC Gert Roelfsema, nog voor de recente restauratie. Op dit moment wordt de burcht geëxploiteerd als restaurant en kinderhotel.

Rectificatie

In het artikel over de Zevenmeersveenweg (Jrg. I nr. 1) is per abuis een voetnoot weggevalven evenals de algemene kenmerken. Onderstaand alsnog deze ontbrekende tekst. Onze welgemeende excuus voor deze omissie.

Voetnoot: [1] Hilbrand en Mineke Sinnema, huidige eigenaren- en voormalig huurders van een van de staatsboerderijen aan de Zevenmeersveenweg.

Naam: Zevenmeersveenweg
Sinds: 22-08-1953
Coördinaten: 52°57'01.09"N 07°04'12.02"O
Lengte: 5900 meter
Verbindt: De Voorbeetsweg met de Schapendriftsweg.
Zijwegen: Bosweg, Beetservijk, Bovendiepsterweg, Dennenweg, Noordesweg en Vossenweg.

Reactie "Moord in de Franse tijd"

Met grote belangstelling heb ik het eerste blad "Terra Westervolde" gelezen. Het blad heeft een mooie uitstraling en is zeer goed te lezen. Ik wil eigenlijk reageren op het artikel, geschreven door H. Benninga, over "moord in de Franse tijd". In zijn artikel schrijft hij: "Werden Franse vergripen wel aangegeven?" en verder "Ik heb nog geen duidelijk geval gevonden waarbij Franse soldaten een moord hadden begaan en niet berecht zouden zijn.

Tijdens mijn genealogisch onderzoek naar de familie Uil kwam ik een moordverhaal tegen, begaan door Franse soldaten die in Geefsweer (dorpje dichtbij Delfzijl), het gezin van boer Uil, man, vrouw en drie kinderen hadden vermoord. Van deze moordpartij is o.a. melding gemaakt in de Winschoter Courant van 12 januari 1985. Het verhaal is zeer uitvoerig beschreven door Jaap Bottema in de Groningse volksalmanak, historisch jaarboek voor Groningen, 1976-1977. Met deze familie Uil is tot op heden geen verwantschap gevonden. Uit dit verhaal blijkt dat wel degelijk misdrijven begaan door de Franse overheersers werden berecht. Groeten, Wubbo Uil (Steenwijk)

In deze editie

Groot interview

Geeske Koeman-Poel
Pagina 17

Het erve op de Gaast in Bellingwolde

Een aanvulling op het eerder verschenen Boerderijenboek van J.S.A. Huizing e.a.
Pagina 28

Herinneringen aan de bevrijding

Dagboek van een verpleegster in oorlogstijd over de turbulente dagen rond de bevrijding van de Kanaalstreek.
Pagina 34

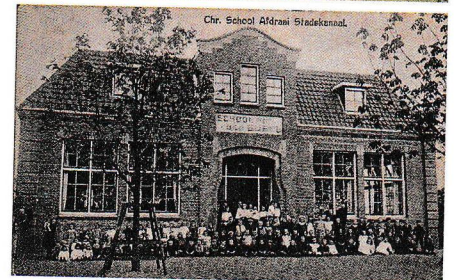
- 2 Colofon
  - Foto omslag
  - Reactie 'Moord in de Franse tijd'
  - Rectificatie Zevenmeersveenweg
- 3 Inhoudsopgave
- 4 Siste viator
- 5 Gedicht: Oarden
- 6 De Weg: Ceresstraat
- 9 Beeldbepalende bedrijven in de regio: bakkerij Borgesius
- 10 Het tiengebodenbord in Bourtange
- 11 Lezer aan het woord: Hirzo Schuurman
- 12 Nieuwe tentoonstelling SHC
- 13 Boekbespreking: Strepen aan het water
- 14 Recht doen aan gestorvenen
- 16 Een foto met een verhaal: Blijham 1941?
- 17 Groot interbiew: Geeske Koeman-Poel
- 22 Terra Junior: Op zoek naar overgrootvader
- 26 Het erve op de Gaast te Bellingwolde
- 30 Donateursreis Streekhistorisch Centrum
- 31 ALV Historische Vereniging Westerwolde
- 32 Het voorwerp
- 34 Herinneringen aan de bevrijding
- 36 Boerenorganisaties in de Tweede Wereldoorlog
- 39 Fotoraadsel
- 40 Activiteitenagenda

De Weg

In dit nummer is wordt de Ceresstraat in Stadskanaal nader bekeken. Onderstaand vast een impressie met foto's uit het archief van het SHC.

Grande uit STADSKANAAL. Bij de eerste afbraak.

'Ken uzelf'

'Bestudeering van de volksziel en van den genius loci, in de landstreek en ter plaatse waar hij werkt, is voor den predikant als zielszorger een onafwijsbare eisch'. Zo luidt stelling XXIII uit een proefschrift, dat in 1914 werd verdedigd aan de universiteit van Groningen. De promovendus was dr. Harmanus Stoel, op dat moment Hervormd predikant te Sellinger (1913-1923). Hij promoveerde in dat jaar op een proefschrift getiteld 'Kardinaal Newman (1810-'90). Zijn strijd om de ware kerk (1801-'45)'. Geen kleinigheid in die dagen; vanuit Sellinger bezig zijn met een academisch proefschrift in Groningen. In een brief aan de later zo bekend geworden dr. O. Noordmans beschreef Stoel hoe lang hij vanuit Sellinger onderweg was naar Groningen. Het kostte drie á vier uur om met de fiets, deels nog via zandwegen, in Winschoten te komen. Vandaar ging het verder met de trein.

Ds. Stoel kan gerekend worden tot de Ethische richting in de Hervormde kerk, waarvan verschillende vertegenwoordigers veel aandacht hadden voor cultuur en maatschappij. De stelling in zijn proefschrift is dan ook niet zomaar uit de lucht gegrepen. De 'genius loci' (lett. 'geest van de plek'; de sfeer en de eigenheid van een bepaalde locatie) komt ook in zijn proefschrift voor ('de

genius loci bezielt de kerk, welke daar gevestigd is'). Door kennis te nemen van de plaatselijke cultuurhistorie, zeden en gebruiken enz. zou de predikant zijn theologische en pastorale arbeid beter kunnen vervullen doordat hij kennis heeft van de eigenheid van de streek en zijn bewoners, zo was de redenering.

Hoewel Fries in hart en nieren (Borum 1878 - Utrecht 1966), zou ds. Stoel een grote belangstelling voor Westervolde ontwikkelen. Hij was betrokken bij de restauratie van de Sellinger kerk (gewelfschilderingen!), had contacten met prof. A.E. van Giffen i.v.m. zijn opgravingen in Westervolde en schreef in verschillende periodieken bijdragen over de geschiedenis van onze landstreek. In 1921 verscheen een artikel in de Groninger Volksalmanak over het Westervoldse Landrecht. 'Een nieuwe gelegenheid werd hiermee geboden om dit landschap met zijn interessant verleden en zijn veelbelovend heden wat meer binnen den horizon te brengen', zo schreef hij in de inleiding. Hij bleef daarbij niet alleen in zijn studeerkamer, maar zocht ook de mensen op die hem van informatie konden voorzien. Zo bezocht hij de familie Kraai-Buirs in Wollinguizen om het gildeboek uit 1808 over te schrijven. Hij gebruikte dit voor een artikel over 'Willekeuren en gildeboeken in Westervolde'. Kortom, een

breed georiënteerde predikant die ook ons, Westervolders van nu, kan inspireren. Wat ds. Stoel in zijn proefschrift betrok op kerk en theologie en in zijn cultuurhistorische bijdragen doorgegeven heeft, kunnen wij ook betrekken op onszelf.

Eveneens vanuit de pastorie in Sellinger was ds. Stoel lid van een commissie voor de uitgave van de volledige werken van prof.dr. Is. van Dijk. Van Dijk was in 1914 de promotor van Stoel geweest en had als één der latere Ethischen grote invloed uitgeoefend op een hele generatie predikanten in Noord-Nederland. Wie deze 'Gezamenlijke geschriften' doorbladert, wordt opnieuw getroffen door de brede cultuurhistorische benadering van theologische onderwerpen. Zo geven verschillende bijdragen over Socrates blijk van een grote belangstelling voor de klassieke Oudheid. Van Dijk zal daarvan zeker het een en ander hebben doorgegeven aan zijn leerlingen. Aan Socrates wordt o.a. het aforisme Ken uzelf toegeschreven. Iedereen kent het wel en het past natuurlijk goed in het zojuist geschetste beeld van ds. Stoel en de Ethische theologie.

Kennen wij onszelf? Alom in den lande wordt geklaagd over het tanende historische besef en de gevolgen daarvan voor onze huidige cultuur. Zonder in mineur te eindigen, maak ik me hierover ook wel zorgen. We hopen met de Historische Vereniging Westervolde ook een bijdrage te leveren om dit te keren en de kennis van ons verleden en daarmee van onszelf te vergroten. Kennis van het verleden geeft inzicht in het heden en daarmee ook de toekomst. Oftewel, zoals de oude Bilderdijk al zei: 'In het heden ligt het verleden, in het nu wat worden zal'.

Jochem Abbès

Foto oude pastorie

Dit is een oude foto van de pastorie van de Nederlands Hervormde kerk in Sellinger rond 1920.

Sellinger. Hervormde Pastorie

Oarden

Oarde opent zuk
as ik op knijen
mit blode handen
krödde oetrek
Ik wuil in grond
roek olle tied
Vertraauwde ofgrond
nuigt mie noa daipte
doezend vruchten
baiden zuk onbekommerd aan
En noa t haaileg pruiven
-bin oam sikkom kwiet-
striek ik veurzichtig
grond weer tou

Hanne Wilzing (2 juli 2011)

Het draait niet alleen
maar om geld.
Dat is het idee.

Bij de Rabobank zien we geld als een middel.
Een middel dat de ambities van verenigingen
mede kan verwezenlijken.
Dat is de gedachte. Dat is het idee.

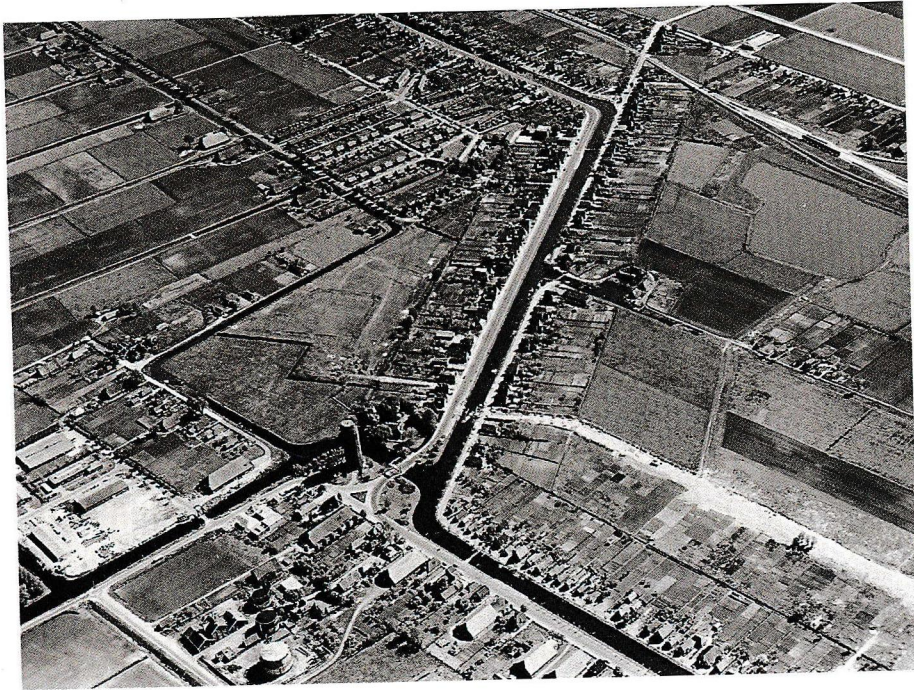

Samen werken aan een gezonde
vereniging!

Rabobank. Een bank met ideeën.

www.rabobank.nl/zog
(0599) 63 63 63

Ceres

Ceres was de godin van de akkerbouw en in het bijzonder van het graan en de moederliefde. Zij heeft ook banden met de onderwereld. Zij is een figuur uit de Romeinse religie en is vergelijkbaar met de Griekse godin Demeter. Ceres wordt in de kunst doorgaans afgebeeld met een guirlande van graan, scepter en een mand vol bloemen en vruchten.

De Ceresstraat

Tijdens zijn 'bezoek aan den provincie Groningen' noteerde landbouwkundige Evert Enklaar in 1859 "Twee eeuwen geleden en gedeeltelijk nog veel later was deze geheele streek eene woestijn, veen of moeras, en thans eene der welvarendste streken van ons vaderland". Hij doelde op de Veenkoloniën. De ontwikkeling van dit gebied nam een behoorlijke vlucht en er ontstonden nieuwe concentraties van woongemeenschappen, zo ook het latere Stadskanaal. Dat was rond 1900 door de toenemende behuizing al geen gehucht meer. In het boekje "Wegwijs, straatnamen en hun betekenis" van Van der Ploeg wordt 26 januari 1919 genoemd als het moment dat de VVV een verzoek tot wijziging bij de toenmalige Gemeenteraad van Onstwedde richtte "om bepaalde gedeelten van onze plaats vaste namen te geven, door indeling in straten en lanen". Dat was ook erg nodig. In die tijd werd Stadskanaal nog groter en het toen geldende adresseringsbeleid was gebaseerd op wijkletter en huisnummer. Door toename van het aantal huizen en de uitbreiding van de percelen werd dit steeds onoverzichtelijker. Door de gevraagde wijziging "zal het de vreemdelling gemakkelijker vallen, hier weg-

wijs te worden".

De afdraai. Dat was de naam voordat op 7 mei 1919 werd besloten om bepaalde gedeelten van Stadskanaal namen te geven. Punt 4 van de agenda; straatnamen. In het verslag staat "Aangehouden adres van het Bestuur der Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer (VVV) te Stadskanaal om bepaalde gedeelten van Stadskanaal straatnamen te geven. Burgemeesters en Wethouders erkennen de wenschelijkheid hiervan en adviseren niet alleen voor Stadskanaal, doch ook voor Musselkanaal en bepaalde gedeelten straatnamen te geven. Voorgesteld wordt de volgende straatnamen te bepalen" Er wordt in de dan volgende opsomming een naam gegeven voor het deel van de straat aan de wegzijde en dat aan de landzijde. Aan de wegzijde eindigen de namen op 'straat' en aan de landzijde eindigen alle namen op 'kade'. De 1e afdraai werd dus Ceresstraat en de 2e afdraai Cereskade. In diezelfde vergadering werden ook "beter klinkende namen" bedacht voor "eenige andere buurten van Stadskanaal als b.v. Schoolpadje, Kerkhofwijk, Molenwijk, Werkhuiswijk en Dideldom". Het relaas vervolgt met "de voorzitter ziet er geen bezwaar in den naam Schoolpad-

je te veranderen in Brugstraat. Dideldom vindt spreker een typische naam, die wel behouden mag blijven. Voor de buurten Kerkhofwijk, Molenwijken Werkhuiswijk kan nog eens naar betere namen gezocht worden. Het voorstel van Burgemeester en Wethouders wordt hierna zonder hoofdelijke stemming aangenomen met deze aanvulling, dat de buurt tot dusver aangeduid als het Schoolpadje, voortaan Brugstraat zal worden genoemd." In een de alfabetische straatnamenlijst van 30 oktober 1963 wordt de Ceresstraat eveneens opgevoerd. Hier wordt ook het stembedict district codenummer genoemd; 0404. In 1919 werden de Ceresstraat en de Cereskade benoemd.

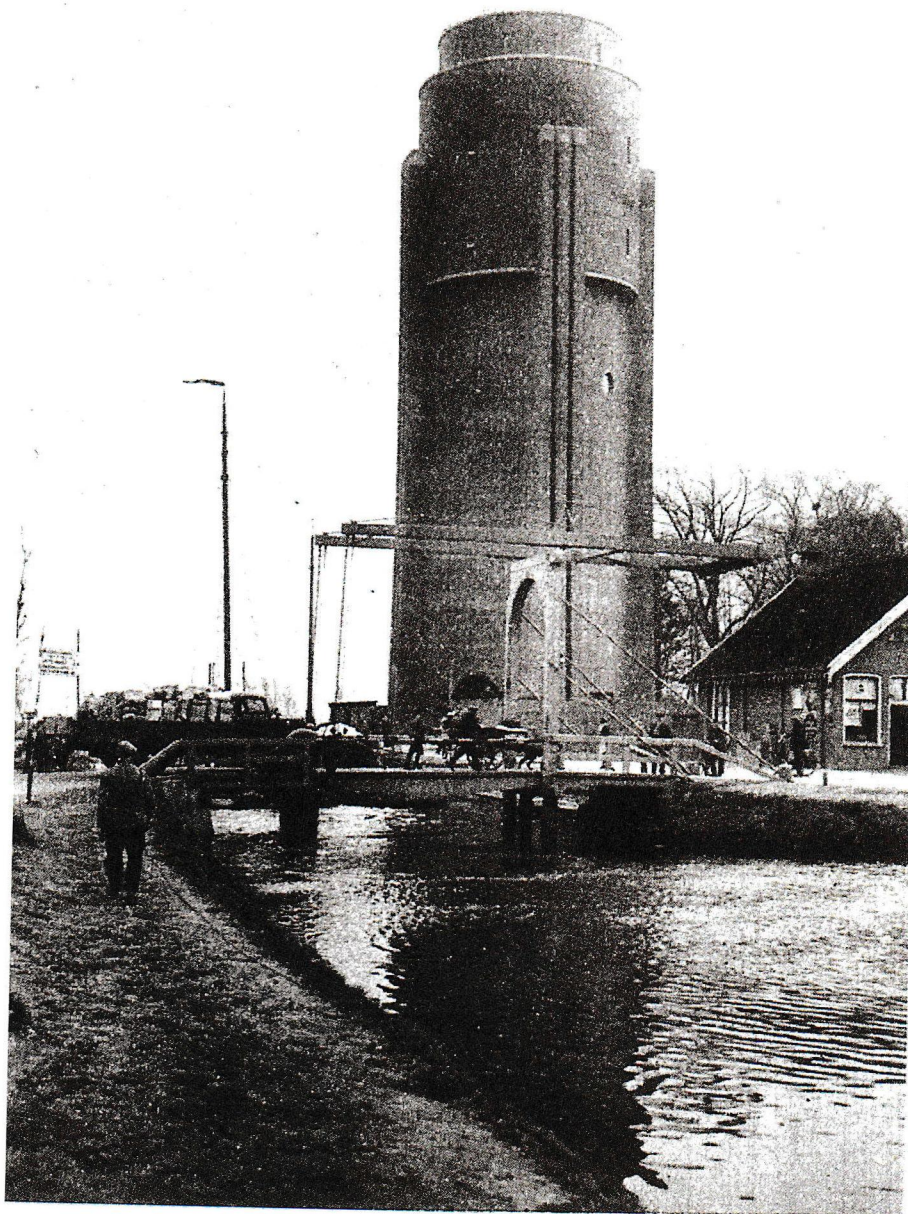
Uit het overzicht van 1965 blijkt dat nadien nog meer delen van zowel Stadskanaal als Musselkanaal een naam hebben gekregen met als voorvoegsel 'Ceres'; Ceresbrink Musselkanaal (30-12-1947), Ceresdiep Stadskanaal (30-12-1930), Gedempte Ceresdiep Musselkanaal (30-12-1947), Ceresdorpstraat Musselkanaal (30-12-1947), en Ceresingel Musselkanaal (30-12-1947). Andere zeer bekende benamingen als Ceresdorp en het Ceresmeer volgen later.

De watertoren

Aan Ceresstraat nummer 1 staat de watertoren. Om er voor te zorgen dat de waterdruk op peil bleef in de lange waterleiding van het pompstation Onnen naar Stadskanaal en later verder naar Ter Apel en Musselkanaal, werd in 1935 de watertoren gebouwd in opdracht van de NV Waterleidingmaatschappij voor de provincie Groningen. Het hoogste punt is 42,7 meter hoog. De opdracht voor het ontwerp lag bij architect en ingenieur H.F. Mertens. Het ontwerp is in stijl van de Amsterdamse school opgetrokken uit licht gesinterde rode baksteen, gemetseld in kettingverband. 566000 stuks om precies te zijn. De betonnen constructie is van buiten minder zichtbaar. Het waterreservoir heeft een inhoud van 900 m³. De basis van de toren staat op 7,10 meter boven NAP. Dat het terecht een rijksmonument is bewijst zowel het interieur als de detaillering van het exterieur. De binnenwanden zijn opgetrokken in een decoratief gemetseld groot formaat gele baksteen. Er zijn 9 betonnen kolommen die het, eveneens, betonnen, vlakbodemreservoir dragen. De stalen trappen zijn met de hand geklonken in machinefabriek Koster, te Stadskanaal.

De onderzijde van de toren wordt aan vier kanten ondersteund door gemetselde zogenaamde steunberen (zie tekstkader). In deze steunberen zijn sleuven waarin een aantal ramen. Zij lijken het waterreservoir te dragen. De hoofdentree is aan de noordzijde van de watertoren en heeft een dubbele stalen deur met een half-rond bovenlicht. Alvorens binnen te gaan loopt men over een eveneens halfronde, twee treden hoge stoep van decoratief metselwerk. Aan beide kanten van deze entree is een hoge muur die is vast gebouwd aan de twee steunberen. De muren lopen schuin af en gaan over in een lagere omheiningmuur.

De Rijksdienst voor het Cultu-

reel Erfgoed beschrijft de waardering voor de watertoren als zijnde van algemeen belang vanwege cultuur- en architectuurhistorische waarde en als voorbeeld van een watertoren uit 1935 met vlakbodemreservoir in gewapend beton. Ook de opvallende expressieve vormgeving wordt geroemd evenals de hoge mate van gaafheid van zowel het in- als het exterieur en het feit dat deze watertoren een goede representant is van het oeuvre van ir. H.F. Mertens. De watertoren is een typologische zeldzaamheid in de provincie Groningen vanwege de beeldbepalend ligging aan het Stadskanaal.

Steunberen

Dat zijn massieve uitspringende verzwareningen aan een muur. Deze pijlerachtige metselwerkonderdelen werden tegen muren aangebouwd om ze te verstevigen of te dragen, of om weerstand te bieden aan bijvoorbeeld de spankracht van gewelven. In dit ontwerp van Mertens zijn ze een beeldbepalend onderdeel van het ontwerp geworden.

Villa Maarsingh afdraai

In de schaduw van de watertoren, op nummer 2, staat Villa Ter Marse, voreen van de familie Maarsingh. Dit pand werd in 1884 gebouwd door de ververner en herenboer Harm Maarsingh en zijn echtgenote Jantina Arendina Meursing. Aan de linkerkant van het pand zijn hun beider initialen in een van de gevelstenen aangebracht. Hun zoon, Jacob B. Maarsingh breidde het huis in 1918 uit met een royaal bordes en een nieuw voorhuis. Dit is nog steeds de huidige vorm van het pand. Het is in 2000 toegevoegd aan de lijst van Rijksmonumenten. Niet alleen vanwege haar architectonische-, maar ook vanwege de cultuurhistorische waarde. Een van de bewoners van villa Ter Marse was Jacob Maarsingh. Een Nederlands landbouwer en een nationaal-socialistisch politicus. Hij trouwde in 1918 met de uit Usquert afkomstige Catharina Jantina Westerhuis. Hij was de zoon van Harm Maarsingh, de bouwer van villa Ter Marse. Behalve landbouwer, zoals de nationaalsocialisten dat omschreven, uit een oud Saksisch boerengeslacht, was Jacob Maarsingh

ook politiek actief. Zowel hij als zijn vrouw Catharina was sinds 1933 lid van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) die geleid werd door Anton Mussert. Tussen 8 juni 1937 en 14 september 1945 zat Jacob Maarsingh voor de NSB in de Eerste Kamer, waar hij vooral het woord voerde over onderwerpen als landbouw, waterstaat en economische aangelegenheden. Hij werd gezien als de vertegenwoordiger van de kleine boeren uit de provincies Groningen en Drenthe. Zij hadden zeer te lijden van de economische crisis. Hij zette de onderwerpen op de agenda van de tweede kamer. Hij werd later de gemachtigde van Anton Mussert voor het noorden van Nederland. Hierdoor werd de villa in die jaren een 'een trefpunt voor de NSB in het noorden van Nederland'. Mussert kwam regelmatig bezoek in villa Ter Marse, ook privé. Tijdens de bevrijding was Huize ter Marse tijdelijk hoofdkwartier voor de Polen die Stadskanaal bevrijden.

Bedrijvigheid

Aan de Ceresstraat was en is flink wat bedrijvigheid zoals bijvoorbeeld de smederij en rijwielreparatiezaak van de gebroeders Kleine. De smederij werd in 1860 gesticht door de heer Oosterman. Het pand werd in augustus 1978 afgebroken. Potgieter gebruikte de leeggekomen grond om zijn garage uit te breiden. Een andere ondernemer, Cornelius Noorlag bouwde samen met Aaltje Palland een winkelwoonhuis. Hij was stelmaker. Zoon Jan Noorlag en zijn broer Henderikus dreven daar een winkel in gereedschappen. In 1961 kwam Jan Noorlag door een ongeluk om het leven. Henderikus heeft nog een aantal jaren het bedrijf voortgezet. Zo zijn er tal van bedrijven en bedrijfjes geweest. De intensiviteit van deze bedrijvigheid heeft natuurlijk ook alles te maken gehad met het Ceresdorp dat is ontstaan als arbeiderswijk toen Stadskanaal na de Tweede Wereldoorlog een snelle ontwikkeling doormaakte. Hier woonden niet alleen arbeiders die werkzaam waren voor de Philips fabriek, maar ook arbeiders van de glasfabriek in Nieuw Buinen.

Beeldbepalende bedrijven in de regio

Borgesius Bakkerijen

In Westerwolde en de Kanaalstreek zijn heel wat prominente bedrijven actief, die soms al een jarenlange historie hebben. In deze rubriek worden ze uitgelicht.

Als ik 's ochtends langs het Stadskanaal naar het Streekhistorisch Centrum fiets, bereiken mij, als de wind goed staat, ter hoogte van de Buinermondse brug de licht bedwelmende, zoete geuren van versgebakken brood. Ze zijn afkomstig van de broodfabriek van bakkerij Borgesius. Al meer dan een eeuw is de bakkersfamilie een begrip in de Kanaalstreek. Wat ooit begon als eenvoudige bakkerij aan de Pekelderweg, is nu een modern concern met meerdere vestigingen verspreid over het land.

Pekelderweg

Goedhart Borgesius, zoon van de Pekelder koopman en bakkerij-eigenaar Tjakko Borgesius, werkte als veenarbeider in de regio Pekela. Rond 1880 werd hem de gelegenheid geboden een aardige stuiver te verdienen als remplaçant in het leger voor de oudste zoon van zijn toenmalige werkgever. Het geld dat Goedhart in de cavalerie bij elkaar had gespaard, investeerde hij in een eigen bakkerij met winkel. Goedhart en zijn vrouw Jantje van der Veen vestigden zich aan de Pekelderweg in Stadskanaal en samen leverden zij dagelijks brood aan omwonenden en schippers op het kanaal.

In 1915 overleed Goedhart aan de gevolgen van een ernstige ziekte. Hij liet zijn vrouw Jantje tamelijk berooid achter, want de verzorging van zijn ziekte had veel geld gekost. De weduwe droeg daarbij de zorg voor vijf kinderen, waarvan de jongste nog een baby was. Door goede afspraken met leveranciers wist zij overeind te blijven en de bakkerij voort te zetten. Grondstoffen werden haar geleverd 'op haar goede naam', zodat ze niet voorturend nieuwe schulden hoefde te maken.

Met de hulp van haar zonen Jelle de Jong (uit een eerder huwelijk), Tjakko en Wolter en dochter Jantje zorgde ze ervoor dat het de bakkerij en de winkel steeds meer voor de wind ging. Zelf stond ze voor dag en dauw op om met melk te halen. Met haar melkkar aan de hand liep ze dagelijks naar een boer, waarschijnlijk aan het Boerendiep. Aks ze weer terug was bij de winkel ging ze met de verse melk in emmers aan een juk over haar schouders door de buurt en langs de schippers.

De foto toont (vermoedelijk) weduwe Jantje Borgesius van der Veen met haar melkkar langs het Boerendiep.

Musselkanaal

De bakkerij liep inmiddels goed en de oudste kinderen waren hun eigen zaak begonnen. Haar zoon Jelle de Jong als kruidenier (vanwege astma) en Tjakko als bakker in Musselkanaal. Het was echter haar zoon Wolter die de bakkerij aan de Pekelderweg zou overnemen, nog wel op zijn trouwdag. Hij bleef zijn ventroute met paard en wagen uitvoeren. In 1939 schafte Wolter zich een auto aan, maar die verkocht hij weer uit vrees voor invoering in verband met de mobilisatie, zodat hij gedurende de oorlog toch weer met paard en wagen op pad ging. Na de dood van Wolter zette zoon Goedhart de bakkerij voort tot 1964, toen de bakkerij werd opgeheven.

Tjakko Borgesius, de oudste zoon van Goedhart en Jantje van der Veen zette in feite het familiebedrijf voort. Hij vestigde zich als bakker aan de Sluisstraat te Musselkanaal. Net als zijn

broer Wolter deed Tjakko zijn route vaak met paard en wagen. Soms viel Tjakko na een lange werkdag op de terugweg in slaap, maar zijn paard bracht hem altijd weer thuis. In de oorlog nam hij de nodige risico's door buiten het bonnensysteem om meer brood te bakken dan toegestaan.

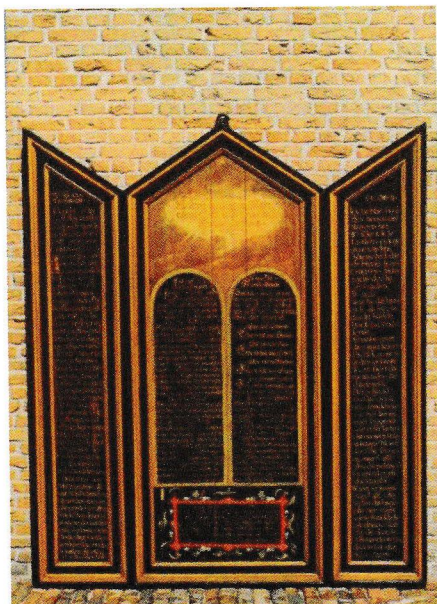
Broodfabriek

In 1955 namen Tjakko's zoon Goedhart Berend Borgesius en diens vrouw Emilie de zaak over. In 1960 kochten ze een grotere bakkerij aan de Marktstraat in Musselkanaal. Vanaf dat moment leverde Borgesius brood aan de eerste zelfbedieningszaken, zoals Fred van der Werf, de Boer en de Eerste Groningsche Handelsmaatschappij. Doordat steeds meer mensen hun brood in de supermarkt kochten, groeide het bedrijf explosief. Het moest telkens opnieuw uitbreiden. Eind jaren zestig besloten Goedhart en Emilie Broodfabriek de Kanaalstreek, Broka, in Stadskanaal over te nemen.

Na een lang ziekbed overleed Goedhart Berend Borgesius in 1977. Daarna namen zijn zonen Ko, Hennie, Jan en later ook Frits de zaak in Stadskanaal over. Zij breidden de onderneming uit met de overname van een bakkerij in Leeuwarden in 1980 en met een nieuwe productielijn van belegde broodjes. In 1999 werd bakkerij Veenhuis in Sappemeer door Borgesius overgenomen en in 2008 kocht het bedrijf bakkerijen in Nieuw-Amsterdam en Arnhem. Ko is inmiddels met pensioen, de andere drie broers zetten het familiebedrijf voort.

Jaap Kok

400 jaar Tiengebodenbord Bourtange

In de Hervormingsdienst van 30 oktober jl. in de Ned. Hervormde kerk van Bourtange is speciale aandacht besteed aan één van de meest markante historische objecten uit de tijd van de Reformatie in Westerwolde; het Tiengebodenbord van Bourtange. De aanleiding om dit te doen lag in het feit dat het fraaie interieurstuk volgens opschrift in 1611 is vervaardigd. Volgens overlevering zou het stuk door graaf Willem Lodewijk van Nassau aan de toenmalige garnizoenskerk van Bourtange zijn geschonken. Het bewuste Tiengebodenbord is in onze vereniging niet onbekend. Op 19 juni 2004 hield de vereniging namelijk haar ALV in de kerk van Bourtange, waarbij dr. Herman Paul en ondergetekende twee presentaties hebben gehouden over het Tiengebodenbord en de kerkhistorische betekenis daarvan. Een samenvatting van de lezing van Paul is daarna in het decembernummer van het tijdschrift opgenomen. In mijn verhaal heb ik destijds de historische context geschetst. De invoering van de Hervorming in Westerwolde (1593), de functie en betekenis van de vesting Bourtange met het garnizoen en de verhouding van kerk en staat in die tijd. Ook in latere presentaties ben ik nog wel eens ingegaan op het feit dat de formele invoering van de Reformatie weliswaar snel en 'top-down', d.w.z. van staatswege is ingevoerd, maar dat de innerlijke overgang van de Westerwolders beduidend langer heeft geduurd. We weten dat de Westerwolders gehecht waren aan de oude kerkelijke gebruiken en dat er nog heel wat jaren zouden volgen voor de laatste overblijfselen hiervan uit het openbare leven waren verdwenen. Bekend is het feit dat de Groningse synode herhaaldelijk bij stadhouder Willem Lodewijk klaagde over de 'bedroevende thostandt der gemeente van Westerwoldingerlandt', zoals de classis Oldambt & Westwoldingerlandt het in 1610 nog formuleerde. Een paar jaar eerder (1604) was al geconstateerd dat 'noch

ijn Westerwoldingerlande ijn de megesten kercken die altaren und ock sacramentshüsen sthaen, wärdorch nit wenig superstition ijn der simplen luiden herten ijs blivende'. Elders is over dit proces al meer gezegd en geschreven, bijvoorbeeld door A. Buursma en G. Luth.

De betekenis van het drieliuk voor de kerkgeschiedenis van Westerwolde is waarschijnlijk groter dan wij denken. H. Paul suggereerde aan het einde van zijn lezing dat graaf Willem Lodewijk in de garnizoenskerk van Bourtange - de eerste protestantse nieuwbouw in de provincie (ws. 1607) - mogelijk een 'model [heeft] willen presenteren van een goed gereformeerd kerkinterieur'. Hoewel bewijzen (tot dusver) ontbreken, denk ik in dezelfde richting. Feit is wel dat in de Westerwoldse kerken geen andere tekstborden zijn te vinden (waarschijnlijk ook nooit geweest) en dat er in de provincie Groningen maar 5 bewaard zijn gebleven. Om de functie van dergelijke tekstborden in de context van hun tijd en toenmalige functie te begrijpen, is het goed om kennis te nemen van het werk van bijvoorbeeld dr. C.A. van Swigchem en anderen. Prof.dr. A. Th. van Deursen schreef nog niet zo lang geleden een lezenswaardig boek over de omgang van onze zeventiende eeuwse voorouders met de Tien Geboden.

De kerk van Bourtange met het drieliuk zou je de "lieux de mémoire" van de Reformatie in Westerwolde kunnen noemen. Zo kent Westerwolde vele plekken die veelzeggend en illustratief zijn voor een bepaalde gebeurtenis of periode in onze geschiedenis. Het is van belang om deze plaatsen en objecten te koesteren en het daaraan gekoppelde historische thema te herdenken; ze vormen namelijk de "kapstokken" voor ons geschiedenisbegrip van onze streek.

-
Jochem Abbes

1) Zie de kunsthistorische beschrijving van: Regn. Steensma, 'Protestantse tekstschilderingen in Groninger kerken', in: Groninger kerken (17de jaargang nr. 2 - juni 2000), 36 vv.

2) H. Paul, 'Gebod, gebed en geloof', in: Driemaandelijks tijdschrift van de Vereniging voor Genealogie en Historie Westerwolde (jrg. 25, nr. 3+4, december 2004), p. 67-71.

3) Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620 VII. Groningen 1595-1620, ed. J. Reitsma en S. D. van Veen (Groningen 1898) 180, 86.

4) A. Buursma, De geschiedenis van Westerwolde, dl. 4, 'De Kerken' (Groningen 1995) en G. Luth, (On)gepast gedrag. Ruim 200 jaar calvinisering en sociale disciplineren in de classis Oldambt en Westerwolde (circa 1600-1800) (Veendam 2006).

5) H. Paul, o.c., 71.

6) Zie bijvoorbeeld: C.A. van Swigchem, Een blik in de Nederlandse kerkgebouwen na de ingebruikneming voor de protestantse eredienst (Den Haag 1970), of idem, 'Een goed regiment'. Het burgerlijke element in het vroege gereformeerde kerkinterieur (Den Haag 1988) en C.A. van Swigchem, T. Brouwer, W. van Os, Een huis voor het Woord. Het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900 (Den Haag 1984) en de in deze werken verder genoemde literatuur.

7) A. Th. van Deursen, Rust niet voordat gy ze van buiten kunt. De Tien Geboden in de 17e eeuw (De Groot Goudriaan 2004).

Nederlands Hervormde kerk in Bourtange, voor de reconstructie van de vesting.

Hirzo Schuurman

Waar en wanneer bent u geboren?

Op 14 augustus 1933 in Nieuw-Buinen in de toenmalige gemeente Borger.

Bent u in de Kanaalstreek opgegroeid en welke taal werd er thuis gesproken?

Ik ben geboren en getogen in Nieuw-Buinen. Thuis werd grunnegs gesproken. Met onze kinderen spreken we in het Nederlands.

Hebt u ooit de streek verlaten?

Ik heb mijn hele leven in de Kanaalstreek gewoond. Na de LTS heb ik eerst gewerkt als machinebankwerker in Groningen. Daar zat ik doordeweeks in de kost bij een gezin.

Wat is voor u typisch aan de Kanaalstreek?

De rechtlijnigheid in het landschap door kanalen, diepen en wijken. En de mensen hier staan altijd voor elkaar klaar.

Wat is zeker de moeite waard om te behouden?

Het is jammer dat zoveel kanalen en diepen zijn gedempt. Ik herinner me dat

we vroeger schaatsten en dat we overal naar toe konden rijden. Zwemmen leerden we eveneens in de wijk, op plekken waar de bodem hard was. Later heb ik nog voorgesteld om in de naam voor het zwembad daaraan te herinneren. Dat is De Wieke gaan heten.

Wat vindt u het mooiste plekje in de Kanaalstreek?

Thuis. We mogen ook graag fietsen. Via het Pagedal naar Boven Pekela en dan langs het kanaal weer terug. Toen ik verkering had met mijn vrouw wandelden we veel rond Mussel, waar zij vandaan kwam.

Wat zijn de grootste veranderingen in de streek sinds uw kindertijd?

Na de komst van Philips is de Kanaalstreek erg geïndustrialiseerd en gegroeid. De Hunsingolaan lag vroeger aan de rand van het dorp. We hoorden het verkeer over de brug van het Boerendiep. Inmiddels is het hier volgebouwd.

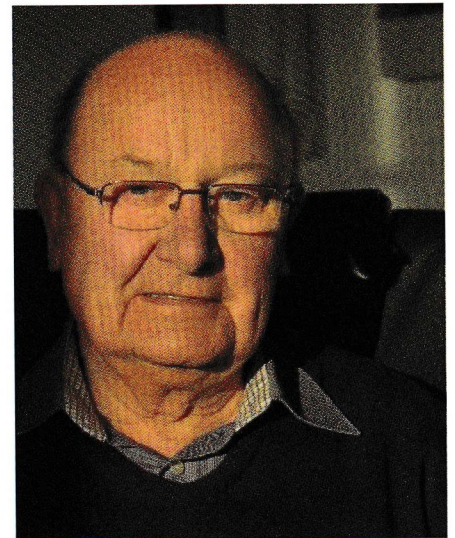
Wanneer bent u donateur geworden van het Streekhistorisch Centrum?

Vrijwel vanaf het begin ben ik betrokken geweest bij het SHC. Ik heb de eerste exposities meegemaakt, zat in de tentoonstellings commissie en heb draaiboeken gemaakt. Veel van de inrichting hebben mevrouw Pluis en ik gedaan.

Op welke manier bent u betrokken geweest in historie en genealogie?

In de genealogie niet zo veel, dat was meer het terrein van mijn broer. Zelf heb ik vooral ansichtkaarten en foto's verzameld. Als je dan zo'n kaart in handen hebt, dan wil je graag weten wat er op te zien is. Wanneer is de foto gemaakt? Wie staan er op afgebeeld? Daarvoor moest ik dikwijls op pad om navraag te doen. Archiefonderzoek was nodig om vast te stellen wanneer de eerste dagwerken turf van een dorp waren gegraven. Zo kun je de leeftijd van een dorp vast stellen.

Wat is voor u een hoogtepunt/belangrijkste gebeurtenis in de ge-

schiedenis van de streek?

De verschillende vieringen van het zoveel-jarig bestaan van een dorp; telkens een mooie aanleiding om een boek uit te geven. Daar heb ik blijvende vriendschappen aan overgehouden. Een andere ingrijpende gebeurtenis vond ik de invoering van de abortuswet, waar ik nog tegen geprotesteerd heb door de wijken in te gaan om handtekeningen te verzamelen.

Als u het voor het zeggen had, wat zou u dan in de Kanaalstreek veranderen?

Ik zou graag zien dat er een scheepswerf kwam om zichtbaar te maken hoe belangrijk scheepvaart voor de Kanaalstreek was. Dingen komen soms maar moeizaam voor elkaar.

Hebt u nog suggesties voor ons tijdschrift?

Ik vind het een goede stap, een mooie ontwikkeling dat het er gekomen is. De uitvoering vind ik mooi. Leuk dat het niet meer alleen over genealogie gaat maar algemeener is geworden. Soms gebruik ik artikelen uit oude tijdschriften voor mijn eigen boeken.

Wilt u verder nog iets kwijt?

Ik zou graag iedereen willen wijzen op het belang van bronvermelding. Als verder niemand weet waar een verhaal of bewering vandaan komt, hoe moet je dat dan controleren?

Nieuw boek

In de loop van 2012 verschijnt het nieuwste boek van Hirzo Schuurman. Het is een boerderijenboek over Nieuw Buinen. De verschijning vormt de afronding van meer dan tien jaar onderzoek naar de bewonersgeschiedenis, waarvoor Schuurman veel onderzoek deed bij het Kadaster. 'Eigenlijk is dat puzzelen het leukste van alles, het antwoord vinden op je vragen'.

Eerdere boeken van zijn hand zijn: *Nieuw Buinen, waar de turf verdween*, (Stadskanaal 1973).

Musselkanaal, een dorp aan het Stadskanaal, (Stadskanaal 1983).

Mussel, dorp op de grens van veen en zand, (Scheemda 1994).

Tange-Altveer, poort van Westerwolde, (Scheemda 1998).

Vledderveen, de jongste Groninger Veenkolonie, (Winschoten 2002).

Een Schets van de Kanaalstreek, het SHC nieuw op de kaart.

Op vrijdag 20 januari opende in het Streekhistorisch Centrum de nieuwe tentoonstelling 'Schets van de Kanaalstreek'. Onder grote belangstelling sprak Eddy de Jonge, directeur van RHC De Groninger Archieven, over zijn herinneringen aan zijn jeugdijaren in Musselkanaal, waarna hij de laatste turf op de scheepskar in de tentoonstelling legde. Na ruim drie jaar van voorbereiding ging de vaste presentatie van het SHC volledig op de schop en werd de tentoonstelling in een frisse, nieuwe jas gestoken.

Aan de hand van veel beeldmateriaal wordt de boeiende historie van de Kanaalstreek verteld, van de steentijdjagers die als nomaden door het gebied trokken, de ontginning van het landschap door de veenarbeiders tot de komst van Philips in de jaren vijftig. Voor de tentoonstelling werden oude foto's digitaal bewerkt voor een optimale beeldkwaliteit en ook veel nieuwe foto's gemaakt.

In de 'Pronkjewaitjes van t Knoal' worden tien thema's extra belicht. Op

deze eregalerij vertellen 'ooggetuigen' over hun eigen verhaal uit de historie. Hier wordt bijvoorbeeld het verhaal verteld van de onderduikers in het boerderijtje aan de Kromme Wijk in Stadskanaal, dat ook wel het 'Stadskanaalster Achterhuis' wordt genoemd. Door de moed van het echtpaar Drenth overleefden 15 onderduikers de Tweede Wereldoorlog. Onderduiker Bennie Kosses en zijn vrouw Lamme Kosses-Drenth verpersoonlijken deze geschiedenis.

Een ander verhaal uit deze eregalerij gaat over het Unikenkerkhof. Deze particuliere begraafplaats werd in omstreeks 1857 aangelegd in opdracht van Jan Uniken op een verhoogde zandrug in het veen. Ruim zestig jaar lang werd het kerkhof beheerd door Elzo Venema, die in de bij het kerkhof horende dienstwoning woonde met zijn gezin. In 1963 vond de laatste teraardebestelling plaats. Het kerkhof is nu Rijksmonument en is een unieke plek in het veenkoloniale landschap.

Blikvangers in de expositie zijn de gouden toren, waarin objecten uit de collectie op een speciale manier worden tentoongesteld, en een wandgrote topografische kaart van Oost-Groningen uit de periode 1870-1935. Hierop is de oorspronkelijke verkaveling tot in detail te bekijken, met alle wijken, draaibruggen en het grondgebruik daarop aangegeven.

De tentoonstelling werd gemaakt in samenwerking met Elske Hiddema, museologe en Rudmer Nijman, fotograaf. Zij tekenden voor het ontwerp, fotografie en vormgeving van de panelen. Een Schets van de Kanaalstreek is de komende jaren in het SHC te zien tijdens de reguliere openingstijden (zie de Agenda op de achterzijde).

Helen Hofman

Strepen aan het water

Strepen aan het water. Uit de serie *400 jaar Veenkoloniën* door Harm van der Veen. Scheemda, 2011.

Wie de watertoren van Stadskanaal beklimt kan - mits het weer meewerkt - genieten van een prachtig uitzicht. In het westen is de Hondsrug duidelijk te onderscheiden. De hoogbouw van Emmen is in het zuidwesten nog zichtbaar. Turend naar het oosten is de Juffertoren van Onstwedde en het Westerwoldse landschap herkenbaar. Achter de oostelijke horizon zien we de wieken van de Duitse windmolens draaien. Tussen oost en west strekt zich het veenkoloniale landschap uit; een gebied van rechte wegen en wijken al of niet met strepen bebouwing. Aan de voet van de watertoren ligt de centrale as van het 34 kilometer lange Stadskanaal die naar het noorden verdwijnt richting Stad Groningen. Wie een verrekijker heeft, kan de Martintoren zelfs nog waarnemen.

Over dit weidse veenkoloniale landschap en zijn geschiedenis is in de loop van de laatste jaren een hele reeks boeken verschenen. De drijvende kracht daarachter was de in 1997 opgerichte 'Stichting 400 jaar Veenkoloniën' die zich sterk maakte voor het historische bewustzijn van de bewoners van dit gebied en de herinnering aan het veenkoloniale verleden wilde versterken door de uitgave van verantwoorde geschiedschrijving. Vanaf 2003 verschenen in een rap tempo monografieën over Hoogezand-Sappemeer, Veendam en Wildervank, de veenkoloniale dorpen in de gemeente Borger-Odoorn, de Pekela's, Stadskanaal en Ter Apel, de veendorpen in de huidige gemeenten Hunze en Aa en Tynaarlo en een deel over de veenkolonien in de gemeente Emmen. Alle boeken geven een nagenoeg compleet beeld van de geschiedenis van het gebied, van de prehistorie tot aan de huidige tijd.

De auteurs zijn allen specialisten op het gebied van de veenkoloniale geschiedenis. De redactie van het megaproject was in handen van Paul Brood, Martin Hillenga en Harm van der Veen.

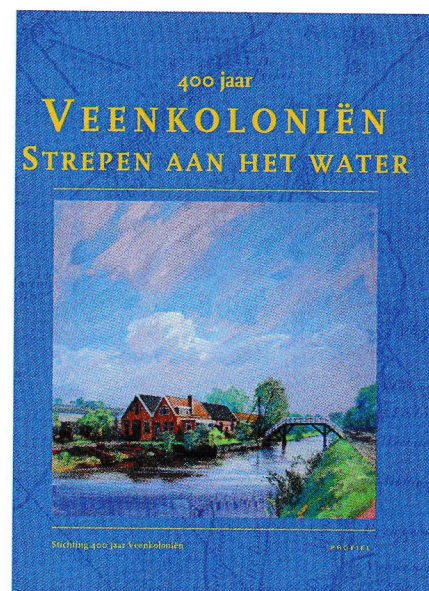
Laatstgenoemde publiceerde al onnoemelijk veel over de veenkoloniale geschiedenis en heeft nu het laatste afsluitende deel van de reeks geschreven. In twintig hoofdstukken wordt de geschiedenis van de Drents-Groningse veenkolonien nog eens samenvattend beschreven. Aan het begin van elk hoofdstuk staat een bepaalde locatie centraal die door Van der Veen met veel gevoel voor de 'couleur locale' wordt beschreven en als opmaat dient voor zijn verhaal. Zo begint het hoofdstuk over de prehistorie met een beschrijving van de John Smitbrug over het A.G. Wildervankkanaal waar in de jaren '80 van de vorige eeuw een jagerskamp uit de steentijd werd ontdekt waardoor onze kennis van de vroegste bewoningsgeschiedenis enorm is vergroot. De ontginningsgeschiedenis van de Kanaalstreek wordt ingeleid met een sfeerbeeld van de particuliere begraafplaats van landbezitter en ververner Jan Uniken. Uiteraard komt ook de leidende rol van de stad Groningen in de veenkoloniale geschiedenis ter sprake. Het Schuitendiep groeide immers al snel uit 'tot de aorta die de energie uit de Veenkoloniën in het hart van de Stad bracht' en in veel Groninger veengebieden was de wil van de Stad vaak wet. Het imposante grafmonument van Willem Albert Scholten op de Zuiderbegraafplaats in Groningen vormt de aftrap voor een boeiende verhaal over het aardappelmeelimperium van de Scholtens dat zich aan het einde van de negentiende eeuw uitstrekte van Noordoost Nederland tot in Rusland.

De twintig door Harm van der Veen beschreven plaatsen zijn speciaal voor dit boek geschilderd door Geert Schreuder. In veel werk van deze in

Onstwedde wonende, maar in Stadskanaal geboren en getogen kunstschilder staat het veenkoloniale landschap centraal. Ook voor de eerdere delen van de reeks '400 jaar veenkolonien' maakte hij talloze illustraties. Zijn twintig geschilderde plaatsen geven aan het verhaal van de auteur zonder twijfel een meerwaarde.

Als afsluiting en samenvatting van de reeks '400 jaar Veenkoloniën' is dit boek zeker een aanrader. Vooral voor de lezer die de aanschaf van alle delen uit de reeks te veel van het goede vindt is dit boek een geschikt alternatief om de geschiedenis van de eigen geboorteplaats of woonstreek toch in een wat breder regionaal perspectief te kunnen plaatsen. Maar ook los van de andere delen is *Strepen aan het water* als zelfstandig overzichtswerk van de veenkoloniale geschiedenis geslaagd. Het brede panorama van de veenkoloniale geschiedenis dat Harm van der Veen en Geert Schreuder schilderen is even indrukwekkend als het uitzicht vanaf de watertoren.

Bert Roossien

Recht doen aan gestorvenen

Af en toe loop je in ons mooie Westervolde nog wel eens tegen een mooi archief aan of krijg je bepaalde familiepapieren onder ogen waar je van smult. Materiële waarde hebben ze meestal niet, maar het historisch belang is vaak (onverwacht) groot. Daarom is het ook altijd zo spijtig om te vernemen dat hier of daar het één en ander is verdwenen, soms zelfs definitief. Zo las ik in de krant dan ook met grote spijt het bericht dat in de nacht van 12 op 13 december van het vorig jaar het kerkelijk archief en het Avondmaalszilver uit de Ned. Hervormde kerk van Nieuwe Pekela is gestolen. De oudste beker dateerde uit 1706 en is waarschijnlijk nog gebruikt door de bekende piëtist ds. Sicco Tjaden (1693-1726). Een daad die alleen maar ergernis en woede kan oproepen. De materiële waarde is immers te verwaarlozen, terwijl het verlies voor de dorps-, streek- en - in dit geval vanwege Sicco Tjaden - de nationale geschiedenis - niet in geld is uit te drukken. Soms worden belangrijke stukken op de valreep van de ondergang gered of komen ze na jaren zoek geweest te zijn onverwacht weer boven tafel. In Westervolde kennen we gelukkig ook zulke voorbeelden. Zo schreef J.G.M. van Booma, oud-archivaris van de Ned. Hervormde kerk: 'Een in Bourtange reeds jaren vermist lidmatenregister, beginnend met 1695, bleek in 1972 te berusten bij een genealoog in Overijssel en kon weer bij het kerkeradsarchief worden geplaatst' (1994). Ik kan wel meer verhalen vertellen over oude Statenbijbels, aantekeningenboeken, prachtige oude brieven, verdwaalde archiefstukken die op de valreep uit oud-papierbakken, vochtige fiets-schuurtjes of onder de dakpannen van een stookhut van de ondergang werden gered. Het gaat helaas ook wel eens mis: stukken die bij het opruimen van inboedels op drift raken of zoekraken door onzorgvuldig beheer en - zoals we nu in Nieuwe Pekela hebben gezien - verloren raken door diefstal.

Ik zou dan ook willen oproepen om zuinig te zijn op stukken die van belang zijn voor de geschiedenis van Westervolde en ze een goede plek te geven als daarin niet is voorzien. Willen we immers 'recht kunnen doen aan onze gestorven voorouders', dan hebben we deze bronnen wel nodig!

Dit 'recht doen aan onze gestorven voorouders' heb ik niet van een vreemde. Drie weken voor de diefstal in Nieuwe Pekela, op 21 november, stond in verschillende media het bericht dat de bekende historicus prof.dr. A. Th. van Deursen (1931-2011) was overleden. Verschillende kranten wijdden een in memoriam aan hem en ook op internet waren in de dagen erna verschillende terugblikken en bespiegelingen te vinden. Hoewel Van Deursen vanwege zijn uitgesproken christelijke achtergrond door zijn seculiere collega's nog wel eens kritisch werd bejegend, had hij vele bewonderaars. Ook voor mij behoort hij tot de beste Nederlandse historici van de laatste tijd. Dit niet alleen vanwege zijn fenomenale kennis van zijn eigenlijke vakgebied (de Nederlandse geschiedenis van de 16e en 17e eeuw), maar ook door de vele maatschappijkritische columns en andere opiniestukken die altijd de moeite van het overdenken waard waren. Er valt over Van Deursen een hoop te vertellen, maar het is veel beter om hem zelf te lezen. Titels te over en vaak onvergetelijk; men leze alleen al *De last van veel geluk. De geschiedenis van Nederland 1555-1702* (Amsterdam, 2004).

Twee aspecten uit zijn werk als historicus wil ik in dit verband naar voren halen. Van Deursen had niet zoveel met interpretatieschema's en theoretische modellen, hoewel dat in de geschiedschrijving een belangrijk aspect is. Dat het ook zonder kan, heeft hij - naar mijn mening - overtuigend in zijn werk aangetoond. Tijdens een voordracht op een congres over het geschiedenisonderwijs in 1985 - gepubliceerd in *De eeuw in ons hart* (1991) - gaf hij enkele

le voor hem richtinggevende denk- en werklijnen aan. In antwoord op de vraag wat het nut is van geschiedenis, zegt hij dat gaat om het 'deel hebben aan de ervaring van vorige generaties; weten hoe ze geleefd hebben en waarvoor ze leefden; hun recht doen in hun bedoelingen'. En hij vervolgt: 'Wie bewust leeft bij christelijke waarden kent het evangelisch gebod van de liefde tot de naaste'. Praktisch toepasbaar nut is daarbij niet de goede maatstaf voor de omgang met onze medemens. 'Wij moeten hem recht doen, zowel de levende als de dode. En daarom moeten wij hem leren kennen. Dus zoeken we in de geschiedenis niet alleen naar wat nuttig is, maar naar wat waar is. De gestorvenen mogen we evenmin belasteren als de levenden. Je moet de waarheid over hen spreken. Dat kan nu eenmaal niet zonder dat je iets van hen weet. En je móét iets van hen weten, want het verleden dat zij geschapen hebben, is nog overal om ons heen'. Recht doen aan gestorvenen, daar ging het hem om. 'Het oeuvre van Van Deursen is het oeuvre van het liefdesgebod' schreef B.J. Spruyt dan ook treffend in zijn in memoriam het RD.

In dezelfde bundel staat ook een artikel over 'het belang van kerkelijke archieven', eveneens gebaseerd op een voordracht, deze keer op de Contactdag Kerkelijke Archieven in 1981. Van Deursen gaf aan op welke wijzen je met kerkelijke archieven kon omgaan, voor welke historische onderzoeksvragen ze relevant zijn en onderstreepte dat 'kerkelijke archieven dikwijls het meest vruchtbaar bestudeerd kunnen worden in samenhang met niet-kerkelijk archief'. Het is voor de historicus dan ook prettig 'als archieven van kerkelijke en burgerlijke gemeenten bij elkaar bewaard worden, zodat je de stukken met elkaar kunt vergelijken, en in samenhang met elkaar kunt bestuderen'. Feitelijk hield hij toen een pleidooi voor het overhevelen van de plaatselijke kerkelijke archieven naar de grotere

provinciale archieven. In dezelfde voordracht beschreef Van Deursen hoe hij voor een breed gekozen onderzoek voor een thema uit de vroege 17e eeuw de medewerking zocht van 60 kerkelijke archiefbeheerders. Hij sprak hier waarschijnlijk over zijn Bavianen en slijkgeuzen (1e dr. 1974), inmiddels een klassieker in de Nederlandse geschiedschrijving over de Bestandstwisten in het begin van de 17e eeuw. En hij vertelde: 'En gewoonlijk gebeurde dat met goed resultaat. Zesmaal is die medewerking geweigerd, en veertien maal is niet geantwoord'. En dan: 'Eenmaal bleek het notulenboek te zijn zoekgeraakt. Hoe het in die gemeente tussen 1599 en 1637 is toegegaan, zullen we nu wel nooit meer te weten komen. Waarom dat een enorm verlies is hoop ik u allen

te hebben duidelijk gemaakt. Maar ik denk niet dat dat nodig was. Het eigenlijke probleem vandaag is niet of kerkelijke archieven belangrijk zijn, maar hoe ze bewaard en verzorgd moeten worden'.

Als gerenommeerd historicus gaf Van Deursen op bovengenoemde wijze aan wat voor hem de diepste motivering voor zijn werk als historicus was. Stelden onze Westervoldse voorouders ook belang in het vastleggen van processen en gebeurtenissen en het bewaren daarvan voor het nageslacht? We weten er weinig van, één hele fraaie uitspraak uitgezonderd. Het betreft een citaat van ds. Gerhardus Oomkens van Blijham, die in 1787 de moeite nam om de grote Orangistische "demonstratie" van 29 oktober van dat jaar op te tekenen. En hij gaf daarbij aan waar-

om: 'Word iemand door de historien een inboorling van alle landen en een tijdgenoot van alle menschen, zoo is het zeer noodig, dat men voor zijne nakoomelingen aantekeningen houd van gebeurde zaken van belang, opdat die het goede kunnen navolgen en het gebrekkige, dat er uit menschelijkheid ingesloopen is, verbeteren' (kerk. arch. Blijham, inv. 137.42). Wanneer dit manuscript door onachtzaamheid of wat voor reden dan ook was verdwenen, was een opzienbarende gebeurtenis, illustratief voor een belangrijke episode in onze Oost-Groninger geschiedenis voor altijd verloren gegaan. En had een geschiedenisstudent er ruim tweehonderd jaar later niet op kunnen afstuderen.

Jochem Abbes

**Voulon Accountants
en Belastingadviseurs**

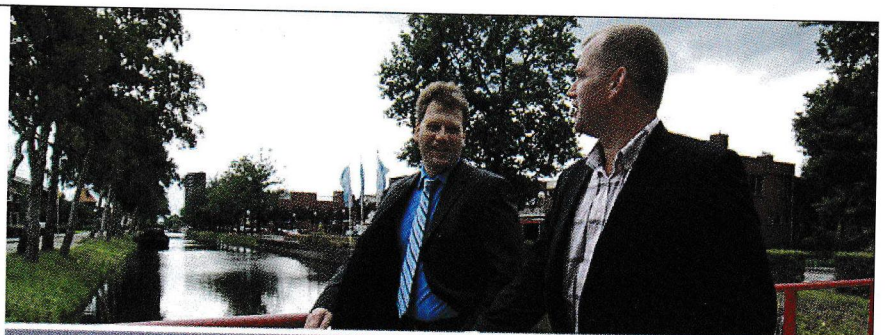
- Administratie
- Accountancy
- Belastingadvies
- Ondernemingsplannen
- Financiële planning

Voulon Accountants &
Belastingadviseurs

Liliënthalplein 2
9501 XP Stadskanaal

Tel: 0599-612449
Fax: 0599-613413

www.voulonaccountants.nl
info@voulonaccountants.nl

Verskil zien, verschil maken

Als ondernemer heeft u te maken met cijfers ... en meer. Wij bieden u dan ook waardevolle advisering en betrokken begeleiding passend bij uw stijl van ondernemen.

Wij willen u meer bieden dan een punctuele boekhouding en goede belastingaangifte. Cijfers alleen zeggen immer niets. Voulon Accountants en Belastingadviseurs staat u bij met een frisse kijk op uw huidige situatie en een reële blik op de toekomst. Adviseren in de taal van onze cliënt staat voorop. Ons kantoor heeft dan ook een informeel en laagdrempelig karakter, waarbij geen 'uurtje-factuurtje-mentaliteit' past.

Alleen u kunt beoordelen of wij de juiste partner voor uw onderneming zijn. Bel of mail en een afspraak is snel gemaakt.

www.voulonaccountants.nl

Blijham, Gezicht „Kleine Molen“

Blijham 1941?

Deze ansichtkaart is van de Lutje Meul'n in Blijham, op het kruispunt van de wegen van Winschoten naar Bellingwolde en naar Wedde. Maar wanneer is deze foto gemaakt?

Links het huis met het torentje, gebouwd rond 1910. Het huis staat er nog steeds, in tegenstelling tot de molen, de zogeheten Lutje Meul'n. De molen werd in april 1945 bij de bevrijding in brand geschoten en daarna afgebroken. In de weg is nog de trambaan van Winschoten naar Ter Apel te zien. Intrigerend zijn echter de tekens op het elektriciteitshuisje. Gaat het hier om een SS-teken met de pijl eronder in de richting van de grens? Had de bezetter in 1940 - 1945 deze tekens aangebracht? Was het ANWB-bord niet voldoende? Kennelijk niet. Onder de wegwijzer staat 'NEU SCHANZ'. Tussen de bomen is de torenspits te zien van de NH-kerk. Deze spits werd op 29 september 1941 geraakt door de brandstoftank van een neergeschoten Engels vliegtuig en is door brand ver-

woest. Op het land staan korenschoven. Is de foto dan gemaakt in de nazomer van 1941?

Waarschijnlijk zijn de 'runentekens' primitieve aanduidingen voor elektriciteit. Wellicht is het bord met 'NEU SCHANZ' aangebracht om Duitse gasten de weg te wijzen. In dat geval zou de foto net zo goed 10 jaar eerder gemaakt kunnen zijn. De zichtbare huizen aan de Oosterstraat zijn rond 1930 gebouwd.

Kort geleden kreeg ik dezelfde foto te zien in het boek *Afdeling Blijham Groninger Mij van Landbouw 1854-1979* (Baas, M. e.a.; pag. 31). De auteurs dateren de foto op 1935, ongetwijfeld juist. Het 'oorlogsverhaal' was even leuk, maar bleek uit mijn fantasie te komen. Voor mij maakt het eigenlijk niet zoveel uit. Het blijft een sfeervol plaatje uit een ver verleden. Een verleden dat ik nooit als zodanig heb gekend, maar waar ik toch zo veel van herken. Theo Hofman

Detail 1
SS-runentekens?

Detail 2
De torenspits van de Nederlands Hervormde Kerk.

Geeske Koeman-Poel

Inleiding

Wie aan Bourtange denkt, denkt al gauw aan Geeske Koeman in haar rol als informatrice van de vesting. Velen herinneren zich hoe ze in de gerestaureerde synagoge achter een grote maquette de geschiedenis van de fortresse in geuren en kleuren uit de doeken deed. Jaren heeft ze dat gedaan, en dát na een behoorlijke periode van haar leven in de diaspora (Zaandam) geleefd te hebben! Een echte "Zaankanter" werd ze echter nooit en Bourtange bleef onverminderd trekken tot ze onverwacht werd verzocht om een rol als informatrice te gaan vervullen in de vesting, die steeds meer toeristen begon te trekken naarmate de reconstructie- en restauratiewerken vorderden. Ze noemt het nog altijd de grote verrassing van haar leven, dat ze zo een onverwachte kans kreeg om weer terug te keren naar haar geboortedorp. Ook haar man kreeg ze mee en ze kregen de rabbiewoning naast de syna-

goge als onderkomen aangeboden. Hier kreeg ze de kans om haar passie voor de geschiedenis van het dorpje aan de grens met zijn bijzonder rijke geschiedenis uit te leven. Nadat ze haar werk voor de vesting had beëindigd, trok ze in een woning aan de Batterijenstraat 6 in de vesting. Het is een woning in de zogenaamde "Lange Jammer", één van de gereconstrueerde kazernes tegen de hoofdwal van de vesting. Hoewel ze haar man Jan Koeman al weer jaren moet missen, stond en staat mevrouw Koeman nog altijd midden in het dagelijkse leven van de vesting en geniet ze nog van de contacten die voortvloeien uit haar geschiedenis hobby.

Geboorteplek

Het toeval wilde dat de huidige woning van Geeske Siebentje Koeman-Poel - zo luidt haar volledige naam - nagenoeg op dezelfde plaats staat waar zij op 1

november 1926 het levenslicht zag. De Batterijenstraat bestond toen nog niet, maar haar ouderlijk huis stond min of meer binnen de oude rooilijnen van de oorspronkelijk 18e eeuwse, nu weer gereconstrueerde kazerne. Destijds heette het stukje Bourtange de Oude Wallen en dat was niet zomaar. Vlak bij het huis waren namelijk nog restanten van de oude vestingwal zichtbaar. In de wal had de familie Bos een soort stookhut aangebracht, waarin het varkensvoer werd klaargemaakt. Zelfs de oude put in het voormalige bolwerk bestond in haar tijd nog. Haar moeder heeft menige emmer met water uit deze put gehaald voor de beesten in de schuur. Het huis was al door haar overgrootvader Johannes Talkeus Boermann aangekocht. Ze vertelt dat deze uit het Oostfriesse Wymeer afkomstig was en als deserteur na het uitbreken van de tweede Duits-Deense oorlog in 1864 naar Nederland trok. Hij begon een nieuw leven in het

streekje de Pallert, in het veen ten zuidoosten van Bourtange. Hier wist hij een klein arbeidersplaatsje te verwerven dat hij o.a. met boekweitteelt rendabel probeerde te maken. Hij was inmiddels gehuwd met Wilhelmina Henriette van Lessen, evenals Johannes afkomstig uit Wymeer. Het waren harde jaren in de Pallert, waarbij tot hun grote verdriet hun eerste vijf kinderen allemaal op zeer jonge leeftijd stierven. Later trokken ze naar het dorp waar ze in de Oude Wallen kwamen te wonen.

Ouders

Hun dochter Arntjelina Boermann trouwde in 1925 met Sieben Poel uit Vriescheloo. Direct na hun huwelijk zijn ze ingetrokken bij haar ouders in Bourtange. Haar oma was in die tijd nog de enige van het gezin dat de Spaanse griep had overleefd, dus de hulp van Sieben was zeer welkom. Anderhalf jaar later zag Geeske in dit huis het levenslicht. Kort daarna verhuisde het gezin naar het molenhuis van Bourtange, waar ze een deel van de woning konden huren. Nog weer later konden ze een woning betrekken vlak bij het grootouderlijk huis. Hoewel haar vader een opleiding voor godsdienstonderwijzer had gevolgd, bleef hij werkzaam in het boerenbedrijfje van de familie. Toch bleef het werk in de zending en de Hervormde zondagschool hem trekken en bleef hij actief op dit gebied in de omgeving. Haar vader zou later in het dorp een bekende figuur worden doordat hij de officiële leedaaanzegger van het dorp werd. Menigeen verhaalt nog hoe hij met een zwarte lakense jas en een grote steek op de treurige berichten door het dorp bracht.

Jeugdherinneringen

Mevrouw Koeman vertelt met smaak over haar jeugdherinneringen in het vertrouwde hoekje van Bourtange. Allerlei namen passeren de revue: Adriana Filipsen, die in het voormalige

badhuis van de synagoge woonde, buurvrouw Borgeld, de familie Brands en de oude Atjeh-ganger Egbert Bruining die altijd zijn militaire pet op bleef houden. Zelfs wanneer hij eieren bij de familie Boermann haalde, deed hij ze in de pet die hij daarna vrolijk weer opzette. Ze was al vroeg nogal avontuurlijk aangelegd en haar moeder legde haar dan aan een lijn, die aan een grote lindeboom was bevestigd. Ook vertelt ze dat de hele buurt bij haar familie kwam eten na het slachten. Bijzonder was dat de synagoge, waar het ouderlijk huis op uit keek, in haar jeugd gewoon in functie was. Af en toe werden er diensten gehouden op zaterdag en ze herinnert zich dat Bennie Kosses en Juul Frank rond 1933 in Bourtange hun Bar Mitswa deden. Als kinderen werden ze wel een beetje op afstand gehouden en wanneer ze door de ramen keken, werden ze teruggeroepen.

School

Vanaf haar vijfde jaar (1931) ging mevrouw Koeman naar de 'School met den Bijbel' in Bourtange, die in die jaren geleid werd door meester Brouwer, een markante figuur in het dorpsleven. Ook herinnert ze zich de uren met "juffrouw" van Lessen, die nog familie van haar was. De school was van een goede kwaliteit en ze vertelde over een voor die tijd zeer moderne radioles, waarbij het ging over Pompei en Hercules. Ook ging meester Brouwer met de kinderen naar de Linie Abelteshuis om de kinderen te laten zien hoe een vestingwal werd gebouwd. Op de verjaardag van de meester - 11 mei, weet ze nog - kwamen alle kinderen bij elkaar in het voorste lokaal van de school waar hij dan lichtbeelden liet zien. Ze roemt de basis die ze op deze school kreeg: daar hoorde ze voor het eerst over de Scilla en Charibdis en vele verhalen uit de Bijbelse geschiedenis. Martinus Vrolijk, "kwekeling met acte" - en voortreffelijk violist - kiepte op zijn eerste onderwijsdag in Bourtange met schoolbank en al ondersteboven. Al met al een tijd waar ze hele goede

herinneringen aan bewaart.

Kerk

Meester Brouwer kwam ze ook weer tegen in de Hervormde kerk waar de familie 's zondags de dienst bijwoonde. Halverwege de dertiger jaren onttrok een deel van de Hervormden zich van de gemeente om een rechtzinnige confessionele Evangelisatie in het dorp op te richten. De meester speelde daarbij een grote rol en de diensten werden vanaf die tijd in de school gehouden. Ook de familie Poel ging vanaf die tijd naar de Evangelisatie, die later een eigen voorganger beriepen en zelfs een ambtswoning aan de Willem Lodewijkstraat konden realiseren. Als kind zat ze met de andere kinderen achterin en ze hoort nog haar moeder waarschuwen, dat ze stil moesten zijn. Hoewel de oprichting natuurlijk een zaak van de volwassenen was, voelde ze als kind wel aan dat het om serieuze zaken ging.

Oorlog

Zoals bij velen van haar generatie, heeft de oorlog diepe indrukken op haar achtergelaten. Ze vertelt dat in de mobilisatiedagen soldaten lagen ingekwartierd bij de haven. Deze hadden dienst en overal waren prikkeldraadversperringen aangelegd. De nacht van 10 mei 1940 was onvergetelijk. Onder het dreunende geluid van de Duitse vliegtuigen, werden de kinderen om 4 uur gewekt. Soldaten kwamen waarschuwen, iedereen trok snel een trui en een jas aan en men trok het veld in. Kort daarna werden de bruggen opgeblazen. In de loop van de middag waren ze weer thuis en Duitse soldaten trokken het dorp binnen. Ook herinnerde ze zich nog levendig dat ze Duitsers rond de synagoge zag lopen met getrokken karabijnen. Haar vader huurde een radio en drie dagen per week hoorde je het gebrul van Hitler door de ether. Ook kan ze zich de zoeklichten nog goed voor de geest halen, bedoeld om Geallieerde vliegtuigen in het

vizier te krijgen en te beschieten.

Onvergetelijk drama in 1943

"Wij als kinderen groeiden gewoon op" vertelt ze. Echt honger was er op een plattelandsdorp niet en het leven ging grotendeels zijn eigen gang. Eén herinnering staat echter onuitwisbaar op haar netvlies gegrift: het wegvoeren van de Bourtanger Joden door de Duitsers en hun handlangers. Het beeld dat ze op het Marktplaatsje stond met Tineke en Rosie Levi, beiden met rugzakjes op, terwijl oude opa en oma Salomon in de wagen werden geladen die klaar stond om de Joden af te voeren. Ze vertelt dat oma Braaf twee zonen met schoondochter - Simon, Mozes en Ella - en twee dochters - Jochibet en Johanna - op die rampzalige dag kwijtraakte. Na de razzia kwam mevrouw Koeman nog even bij oma Braaf, die helemaal ingedoken en volledig aangeslagen in haar huisje zat. Twee dagen later is ze overleden. Een onuitwisbare herinnering.

Bevrijding

De oorlogstijd noemt ze "een rare, rommelige tijd; geen honger, geen pijn, maar wel angstig". De bevrijding van Bourtange heeft ze niet meegemaakt, want in die tijd werkte ze bij bakker De Boer in Ter Apel. Ze werd vandaar geëvacueerd naar Tweede Exloërmond, waar ze de bevrijding meemaakte. Via verhalen hoorde ze hoe de bevrijding van Bourtange was verlopen. Ze vertelde nog van de fietstocht van Ter Apel naar Bourtange, toen ze onderweg overal militaire voertuigen passeerde. In Bourtange zag ze een boerenwagen waarop jonge Duitse soldaten lagen, die in de "Batterijen" (Linie Abeltjeshuis) waren gesneuveld bij de gevechten. Allemaal jonge jongens, die eerst op het Bourtanger kerkhof werden begraven en later werden herbegraven in Loenen. Hoewel er veel schade in Bourtange was, organiseerde men toch een bevrij-

dingsfeest en een dankdienst in de kerk. Mevrouw Koeman vertelt dat er geen vlag in het dorp te vinden was en de familie Brouwer van allerlei gekleurde lappen een nationale driekleur wist te maken. Op de hoek van de Zodenpandweg lag een grote tank op zijn kant, die daar nog lang zou blijven staan. Na de bevrijding ging het leven weer zijn eigen gang.

Vertrek

Toen mevrouw Koeman 18 jaar werd is ze in de verpleging gegaan en om aan werk te komen accepteerde ze eind 1945 een baan in Heemstede. Met tranen in de ogen vertrok ze uit haar geliefde Bourtange. Later is ze naar Zaandam gegaan, waar ze haar toekomstige man Jan Koeman heeft leren kennen. In 1948 trouwde ze met hem in Zaandam. Al met al hebben ze 33 jaar in Zaandam gewoond, waar ze actief werd op streekhistorisch gebied en af en toe voor periodieken begon te schrijven.

De grote verrassing

In 1977 - tijdens familiebezoek in Bourtange - kreeg ze de vraag voorgelegd of ze iets wilde doen bij de VVV in Bourtange. Het was nog wel een punt of haar man - die als een echte "Zaankanter" zeer honkvast was - ook wel wilde, maar die stemde toe. Tante Janna en Jan Boermann vingden de verhuizers op. Het huisje van de rabbijn - tegen de synagoge - was enkele jaren eerder gerestaureerd, werd hun nieuwe thuis. Het was een geweldige verrassing dat ze door toevallige omstandigheden weer in Bourtange terecht kwam. Op 1 februari 1978 kreeg ze de functie van "informatrice" toebedeeld. De synagoge kreeg de functie van bezoekerscentrum en aan de hand van een grote maquette vertelde ze aan ontelbare groepen de geschiedenis van de vesting. Het was de tijd van de eerste fase van de "wederopbouw" van de vesting en vanaf die jaren zag ze de vesting deel voor deel completer wor-

den. Allerlei bekende figuren kwamen naar Bourtange, waaronder prinses Margriet en - toen nog - minister Wiegel. In die jaren schreef ze ook haar Bourtange, schans in het moeras. Allerlei archieven bezocht ze voor haar boek; Den Haag, Groningen, Leeuwarden, Osnabrück, Münster, Aurich, Meppen. Al met al is ze tien jaar bezig geweest met de voorbereidingen.

Joodse geschiedenis

De razzia in Bourtange in de oorlog heeft mevrouw Koeman nooit meer losgelaten en dat was ook de reden dat ze later ook nog een boek schreef over de gedeporteerde Joden van Bourtange (De Joden van Bourtange en Vlagtwedde, Scheemda 1985). Ze werd op een gegeven moment ook lid van de kerkelijk werkgroep Kerk & Israël. Vanuit de gemeente Vlagtwedde werd aangegeven dat het wenselijk zou zijn om de inrichting van de synagoge weer op de Joodse geschiedenis toe te spitzen. Mevrouw Koeman heeft ook hierbij een belangrijke rol gespeeld. De collectie bodemvondsten en het "verhaal van Bourtange" kon inmiddels worden verteld in het nieuwe museum De Baracquen. Een markante figuur in die tijd was de toenmalige voorzitter van de Stichting Vesting Bourtange, mr. G. Overdiep. De synagoge zelf kon in 1989 weer worden ingewijd door rabbijn Jacobs waarna er zelfs af en toe weer een Joodse dienst kon worden gehouden.

In 1997 hield mevrouw Koeman op met haar werkzaamheden voor de vesting. Ze bleef actief in de kerkenraad van de Hervormde gemeente, de laatste jaren in de functie van scriba. Al weer enkele jaren woont ze min of meer op dezelfde plek als waar ze in 1926 is geboren. Hoewel haar oude buurt sinds de reconstructie ingrijpend is veranderd, ziet ze zichzelf in gedachten als het kleine meisje van weleer in haar eigen vertrouwde Bourtange rondlopen.

Jochem Abbes

Waar bist doe aine van?

32 Jan Jans Poel * Wymeer (D) X Wymeer (D) 10 apr 1763	34 Klaas Ottens * Stapelmoor (D) 1738 † Stapelmoor (D) 17 nov 1805 X	36 Jan Willems van Lenning soldaat ~ Groningen 26 mrt 1726 † Bourtange 5 jun 1811 X Bourtange 22 jun 1749	38 Hindrik Harms * Bellingwolde 25 jul 1734 † Bellingwolde 7 okt 1814 X	40 X	42 Christiaan Christiaans * Holthüsen (D) 19 mrt 1744 † Tichelwarf (D) 10 jun 1821 X Weener (D) 10 jul 1774	44 Jan Berends ca. 1753 † Diele (D) 24 jul 1793 X	46 Markus Jans dagloner * Holthüsen (D) 26 jul 1768 † Wymeer (D) 11 aug 1827 X Wymeer (D) 17 aug 1794
33 Fentje Aeiken * Rhede (D)	35 Aagte Berends † Stapelmoor (D) 1774/ 1776	37 Albertje Geerts Stegeman * Bourtange ca. 1727 † Bourtange 26 okt 1819	39 Anna Hemmes ~ Bellingwolde 15 mei 1741 † Bellingwolde 22 sep 1807	41	43 Roelfke Jurjens * Holthüsen (D) 9 mei 1743 † Tichelwarf (D) 5 aug 1801	45 Zwaantje Dirks * Winschoten ca. 1753 † Diele (D) 13 sep 1826	47 Anna Harms * Bunderneuland (D) 1773 † Stapelmoor (D) 5 dec 1852
16 Aike Jans Poel dagloner * Wymeer (D) 12 jul 1765 † Bellingwolde 14 apr 1833 X	17 Taalje Klasens Ottens * Wymeer (D) 12 jun 1768 † Bellingwolde 27 jan 1835	18 Jan Jans van Lenning dagloner ~ Bourtange 20 mrt 1768 † Bourtange 27 feb 1833	19 Hiltje Hindriks Raatjes * Bellingwolde 10 jun 1764 † Bourtange 2 feb 1819 X	20 Jan Harms Kramer arbeider * Wymeer (D) 1770 † Wymeer (D) 22 mrt 1830	21 Antie Christiaans * Weener (D) 16 sep 1775 † Wymeer (D) 7 mrt 1827	22 Hinderk Jans Haseborg * Diele (D) 12 nov 1791 † Stapelmoor (D) 29 dec 1855 X Wymeer (D) 28 dec 1814	23 Siebertje Markus Roos * Wymeer (D) 27 okt 1797
8 Klaas Aikes Poel arbeider * Bonda (D) 5 mrt 1800 † Finsterwolde 17 jun 1852 X Bellingwolde 8 mrt 1823	9 Antje Jans van Lenning * Bellingwolde 26 sep 1798 † Bellingwolde 24 nov 1871	10 Jan Kramer * Wymeer (D) 3 dec 1814 † Dielerheide (D) 30 sep 1899 X Wymeer (D) 29 apr 1843		11 Zwaantje Hinderks Hazeborg * Boen (D) ca. 1817 † Dielerheide (D) 28 jan 1895			
4 Jan Poel dagloner * Bellingwolde 20 apr 1842 † Vriescheloo 1 jun 1928 X Bellingwolde 6 aug 1870	5 Siebertje Kramer * Wymeer (D) 3 jul 1847 † Vriescheloo 24 mrt 1931						
2 Sieben Poel landbouwer * Bellingwolde 4 dec 1887 † Bourtange 1 apr 1980 X Vlagtwedde							
Geeske * Bourtange 1 nov 1926 X met Jan Gerrit Koeman							

Kwartierstaat van Geeske Poel

48	50	52	54	56	58	60	62
Meendert Buurman * Wymeer (D) 1747 voor 8 apr 1824 X	Hindrik Jans Steenblok herbergier * Wymeer (D) 12 mrt 1769 † Wymeer (D) 8 nov 1823 X Wymeer (D) 6 mei 1791					Ude Richards Frey * Grosswolde (D) 19 feb 1776 † Völlen (D) 1 jun 1849 X Völlen (D) 10 jan 1815	Ernst Friedrich Korfe meesterwever
49	51	53	55	57	59	61	63
Antie Hesse Goeman * Wymeer (D) 1757 † Wymeer (D) 21 mei 1831	Geeske Hinders * Wymeer (D) 1763 † Wymeer (D) 6 jan 1811					Arendje Richerts Frey * Völlen (D) 30 aug 1787 † Völlen (D) 18 jul 1856	Wobke Eylkers Hülsen
24	25	26	27	28	29	30	31
Antonius Hesse Buurman kramer en tolnaarder * Wymeer (D) 24 mrt 1791 † Boen (D) 22 aug 1855 X Wymeer (D) 2 mei 1822	Hindrike Steenblock * Wymeer (D) 8 mei 1802 † Boen (D) 2 sep 1866	Hindrikus van Lessen kramer X	Antje Jans Kuiper			Hinrich Uden Frey * Völlen (D) 15 nov 1826 † Steenfelderfehn (D) 28 dec 1905 (heer) X Steenfeld (D) 12 feb 1854	Hilke Ernst Korfe * Steenfelderfeld (D) 16 aug 1829 † Vlagtwedde (D) 6 apr 1906 (heer)
12	13		14	15			
Johannes Taalkeüs Boermann * Heerenland (D) 23 jun 1840 † Bourtange 4 nov 1921 X Wymeer (D) 9 jul 1865	Wilhelmina Henriëtte van Lessen * Weener (D) 1 dec 1841 † Vlagtwedde 10 sep 1911 X Wymeer (D) 9 jul 1865		Jan Hinderks Bakker spoorwegbeambte * Grosswolde (D) 20 apr 1851 X Völlen (D) 30 dec 1875	Ahrendjelina Luitjemina Frey * Völlen (D) 7 jun 1854			
6			7				
Johan Wilhelm Boermann arbeider * Bourtange 4 apr 1874 † Bourtange 7 dec 1918 X Vlagtwedde 26 mei 1900			Geeske Janssen Bakker * Völlen (D) 26 mrt 1876 † Bourtange 29 aug 1961				
3							
Arntjeliena Boermann * Bourtange 5 feb 1903 † Bourtange 31 jul 1997 20 mei 1925							
1							
Poel * 3 aug 1918 † 6 jul 1990							

Terra Junior

De Tweede Wereldoorlog is voor veel van jullie een gebeurtenis die ontzettend lang geleden heeft plaatsgevonden. Ik den dat de meeste jongeren er naar kijken zoals ik naar de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Ver weg. Je amper kunnen voorstellen dat iets dergelijks invloed kan hebben in je leven. De mensen die de oorlog hebben meegemaakt zijn al heel oud of leven niet meer. Toch is de invloed op hun kinderen en kleinkinderen onverminderd groot. In deze aflevering gaan Hanno en Karlijn verder met hun zoektocht door de geschiedenis. Was opa 'goed of fout' in de oorlog.

Op zoek naar overgrootvader

De vorige aflevering eindigde toen Hanno en Karlijn ontdekten dat de overgrootvader van Hanno in de Tweede Wereldoorlog was gestorven. Het hoe en waarom is nog een raadsel. "...We kunnen ook nog zoeken naar mensen die mijn overgrootvader hebben gekend. Die weten misschien nog veel meer". "Mijn oom Jochem kent echt veel mensen, laten we naar hem toe gaan. Hij weet vast ook heel veel over de oorlog" zegt Karlijn.

Ze hadden toen ze met Jan Huizing in het archief waren de overlijdensakte met daarop duidelijk leesbaar de naam van zijn overgrootvader en zijn sterfdatum gezien. 1944. Politieagent. Jan vertelde ondertussen nog wat over tienjarentafels die hij ook nog kan doorzoeken, maar Hanno luisterde niet meer. Hij denkt aan zijn overgrootvader. Politieagent en in de oorlog doodgegaan. Waarom wist hij dat niet? Zijn moeder heeft er nooit over verteld. Dat kan geen toeval zijn. Hij besluit Karlijn een berichtje te sturen. Dit móet verder worden uitgezocht.

"Karlijn, Karlijn, moet je horen, wist je dat mijn opa, nee, overgrootvader van de politie was? Hij is doodgegaan in de oorlog". Hanno struikelt haast over zijn woorden zo snel wil hij alles vertellen. "Zou hij vanzelf zijn doodgegaan, ik bedoel gewoon, in bed? Het was wel oorlog, hoor!" "Nou", zegt Karlijn "-kunnen we dat ook niet opzoeken in dat archief van jou? "ik weet het niet, ik denk het wel. Nee, dat is toch gek, mijn moeder moet dat toch weten. Het is haar opa"

Het is een lastig vraagstuk voor Hanno

en Karlijn. De vader van zijn moeder was al jong overleden en zijn oma was hertrouwd met Peter Schouwstra. Zijn moeder kon zich haar echte vader amper herinneren. Ze had dus nooit naar zijn vader, haar opa kunnen vragen.

"Ik ga oma bellen" zegt Hanno. "Zij moet iets weten en als dat niet zo is, dan kan jouw oom Jochem ons wel helpen". "Tuurlijk hij is echt heel slim. De slimste oom van de hele wereld dus hij weet alles! Dit wordt echt spannend" zegt Karlijn. Wat doen we als zij het misschien toch niet weten?" "Tuurlijk weten ze dat. Ze moeten het weten". Hanno kijkt zo vastberaden dat Karlijn in de lach schiet.

Een paar dagen later zijn ze bij oom Jochem in Bourtange. Hij kijkt wat verbaasd naar de twee scholieren. "Wat is er nu zo verschrikkelijk belangrijk dat het bijna niet kan wachten om besproken te worden" lacht Jochem. Hij dacht aan het telefoontje twee dagen geleden. Karlijn belde af en toe, maar nu was het anders. Ze was heel ongeduldig en praatte snel. Ze vertelde hem dat zij en een schoolkameraadje een ontdekking hadden gedaan en niemand kon hen helpen "echt oom Jochem, niemand weet iets of zegt iets". Ze had niet willen vertellen waar het over ging, maar wel dat ze samen met Hanno zo snel mogelijk bij hem langs wilden komen. Nu zat hij in zijn studeerkamer en keek naar de opgewonden kinderen tegenover hem. "-Nou jongens, voor de draad er mee". Karlijn vertelde het hele verhaal. Dat ze echt onderzoek aan het doen waren,

Persoonsbewijs

Binnenzijde van een persoonsbewijs. Het persoonsbewijs (PB) was een identiteitskaart die op aandringen van de Duitse bezetter in de Tweede Wereldoorlog werd ingevoerd door de Nederlandse secretarissen-generaal. In april 1941 werden alle Nederlanders van veertien jaar en ouder verplicht tot het bezit van een persoonsbewijs.

Seyss-Inquart

In 1940 werd hij rijkscommissaris van het door de Duitsers bezette Nederland en in de Ridderzaal officieel door de Duitse Wehrmacht-generaals en Nederlandse en Duitse ambtenaren ingehuldigd. Seyss-Inquart kreeg, omdat hij mank liep, in Nederland al snel een bijnaam: Zes-en-een-kwart.

Adolf Hitler

Geboren in Braunau am Inn op 20 april 1889 en overleden in Berlijn op 30 april 1945. Hij was een in Oostenrijk geboren Duitse politicus en de leider van de Nationaal-socialistische Duitse Arbeiderspartij. Hij was rijkskanselier van Duitsland van 1933 tot 1945 en staats-hoofd (als Führer en rijkskanselier) van 1934 tot 1945.

dat ze al veel hadden geleerd van Ruut en Jan van de Historische Vereniging en dat een aantal dagen geleden op een microfiche de overlijdensdatum van de overgrootvader van Hanno hadden gevonden. Dat hij politiemans was en dat hij in de oorlog was overleden. Dat betekende natuurlijk iets. "Hij zat natuurlijk ook in het Verzet en toen hij de Duitsers aan viel is hij doodgeschoten", "ja" vulde Karlijn aan, of hij was Joden aan het redden of? "ho, ho" viel Jochem hen in de reden, "in de oorlog kunnen mensen ook 'gewoon' dood gaan. Van ouderdom, of wanneer ze ziek zijn. En echt niet iedereen zat ik het verzet. Wat weten jullie verder van die overgroot opa. Was hij nog in dienst bij de politie of was hij al met pensioen?" "Nou", zegt Karlijn, "dat weten we niet. Eigenlijk hebben we daar niet over nagedacht. We zagen die datum en toen dachten we, toen..." Jochem schiet in de lach. Nou, dat vinden jullie ook vast nog wel uit. Maar misschien kan ik jullie wel iets meer vertellen over die Tweede Wereldoorlog. Want zo te horen lezen jullie heel spannende boeken of zien jullie alleen films die over spannende oorlogshandelingen gaan" Hanno en Karlijn kijken elkaar aan. "Ja, maar... wanneer het oorlog is dan gaat toch iedereen vechten en dan hoeft je niet meer naar school en er is niets meer in de winkels te koop en..." Hanno stopt.

"Precies" zegt Jochem, "dat denken veel mensen. Natuurlijk gebeurde er veel en er mocht veel niet. De Nederlandse koningin was naar Engeland gevlucht en de ministers waren niet langer de baas. Hitler had iemand anders naar Nederland gestuurd die het land moest leiden.

Hitler droomde van het Groot Duitse Rijk. Hij droomde er niet alleen van, hij begon dit in de dertiger jaren ook in de praktijk te brengen. Ook Nederland moest daarbinnen vallen. Op 10 mei 1940 brak in Nederland de oorlog uit. Heel vroeg in de ochtend vlogen Duitse bommenwerpers over Nederland heen. Dat geluid kunnen heel veel anderen zich nog goed herinneren. Dat en de ontploffingen. In Westerwolde en ook in de rest van Nederland werden bruggen en sluizen door het Nederlandse leger onklaar gemaakt om te proberen de Duitsers tegen te houden. Hiervoor werd o.a.; springstof gebruikt. Om hun actie kracht bij te zetten werd, ondanks de overgave van Rotterdam, deze stad gebombardeerd. Het grootste deel van de stad werd weggevaagd. Rotterdam stond dagenlang in brand. Deze actie van de Duitsers had ongeveer. 800 doden en 78.000 daklozen tot gevolg. Na dit bombardement besloot het Nederlandse leger te capituleren. Deze capitulatie vond plaats in de nacht van

www.OVCG.nl

Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (OVCG) is de grootste verzamelende instantie in de provincie Groningen op het gebied van de Tweede Wereldoorlog. Wij hebben kranten, documenten, dagboeken, foto's, affiches, brieven en voorwerpen in onze collectie die betrekking hebben op de bezetting, bevrijding en wederopbouw van de provincie Groningen. Ook beheert OVCG een keur aan audiovisueel materiaal. En in ons verzetsarchief en -database zijn de namen opgenomen van meer dan 95% van alle mensen die actief of passief hebben bijgedragen aan het verzet in Groningen.

Rijwielvordering

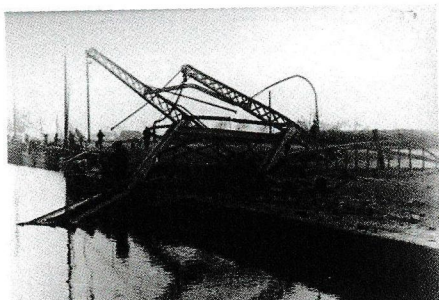
In de Tweede Wereldoorlog moesten veel Nederlanders hun rijwielen inleveren t.b.v. de Duitse bezetter. Met name de werkende beroepsbevolking vroeg het rijwiel te mogen behouden om bijvoorbeeld mee naar het werk te fietsen. Indien er een goede reden werd gegeven, kreeg men vrijwel altijd vrijstelling.

48 ^A	47 ^A	46 ^A	45 ^A	44 ^A	43 ^A	42 ^A	41 ^A
48 ^B	47 ^B	46 ^B	45 ^B	44 ^B	43 ^B	42 ^B	41 ^B
VOEDINGSMIDDELEN VOOR HOEDEN VAN BROODVULLEN (A+B)							
11e EN 12e PERIODE 1944 (1 OCTOBER - 31 NOVEMBER)							
RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE							
A95	A85	A97	A89	A87	A85	A83	A81
RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE							
A96	A94	A92	A90	A88	A86	A84	A82
RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE RESERVE							
48 ^{A(1)}	47 ^{A(1)}	46 ^{A(1)}	45 ^{A(1)}	44 ^{A(1)}	43 ^{A(1)}	42 ^{A(1)}	41 ^{A(1)}
48 ^{A(2)}	47 ^{A(2)}	46 ^{A(2)}	45 ^{A(2)}	44 ^{A(2)}	43 ^{A(2)}	42 ^{A(2)}	41 ^{A(2)}
48 ^{A(3)}	47 ^{A(3)}	46 ^{A(3)}	45 ^{A(3)}	44 ^{A(3)}	43 ^{A(3)}	42 ^{A(3)}	41 ^{A(3)}
48 ^{A(4)}	47 ^{A(4)}	46 ^{A(4)}	45 ^{A(4)}	44 ^{A(4)}	43 ^{A(4)}	42 ^{A(4)}	41 ^{A(4)}
48 ^{B(1)}	47 ^{B(1)}	46 ^{B(1)}	45 ^{B(1)}	44 ^{B(1)}	43 ^{B(1)}	42 ^{B(1)}	41 ^{B(1)}
48 ^{B(2)}	47 ^{B(2)}	46 ^{B(2)}	45 ^{B(2)}	44 ^{B(2)}	43 ^{B(2)}	42 ^{B(2)}	41 ^{B(2)}
48 ^{B(3)}	47 ^{B(3)}	46 ^{B(3)}	45 ^{B(3)}	44 ^{B(3)}	43 ^{B(3)}	42 ^{B(3)}	41 ^{B(3)}
48 ^{B(4)}	47 ^{B(4)}	46 ^{B(4)}	45 ^{B(4)}	44 ^{B(4)}	43 ^{B(4)}	42 ^{B(4)}	41 ^{B(4)}

Bonkaart

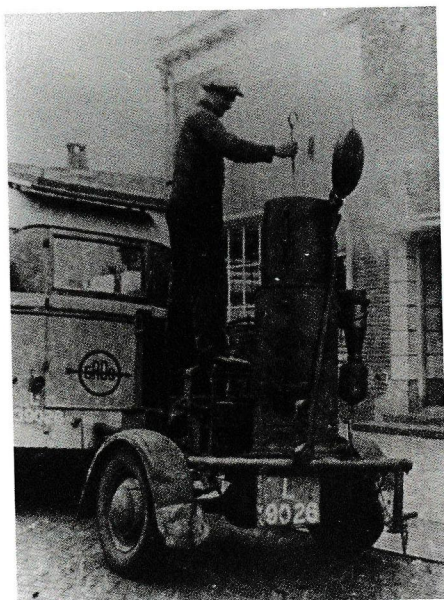
Distributiebonkaarten werden gebruikt om een eerlijke verdeling van alle goederen voor de Nederlandse bevolking te organiseren. Men werd op rantsoen gezet. Dit was ook om te voorkomen dat mensen gingen hamsteren, dus heel veel voedsel inkopen en opslaan. Bovendien zijn sommige hamsteraars eigenlijk speculanten. Ze maken misbruik van de situatie door die heel noodzakelijke goederen later weer tegen woekerprijzen te verkopen. Op 11 oktober 1939 werd in Nederland suiker als eerste product alleen verkrijgbaar met bonnen. Vanaf januari 1940 gold dit ook voor erwten. Tot in de jaren '50 bleven veel goederen slechts "op de bon" verkrijgbaar, koffie was in 1952 het laatste product dat ten slotte weer vrij verkrijgbaar werd.

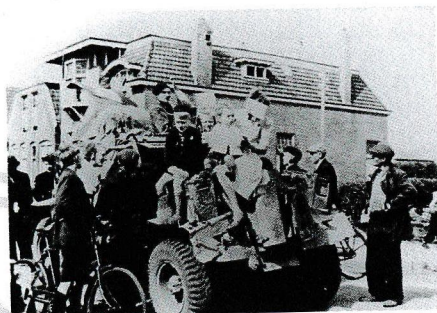
Bombardement op de sluis van Veelerveen

Om er voor te zorgen dat de Duitsers niet verder Nederland binnen zouden komen, werden er veel bruggen en sluisen onklaar gemaakt. Dit was een doelgerichte enbewuste actie van de Nederlandse Strijdkrachten.

Gadobus met gasgenerator

Toen Nederland bezet was, was er al snel een te kort aan benzine en andere brandstof. Dat kwam doordat de Duitsers erg veel brandstof nodig hadden voor al het rijdende oorlogsmaterieel. Ze eisten daarom alle benzine op uit de bezette gebieden. Gelukkig was men erg vindingrijk. Zo werd de gasgenerator ontwikkeld. Deze werd veel op auto's en bussen gemonteerd. Door bepaalde brandstof te verhitten zoals hout, steenkool, turf of bruinkool werd er gas gewonnen. Dit werd gebruikt om de auto's op te laten rijden.

Poolse bevrijders

Foto van Poolse bevrijders in Stadskanaal

Jodenster

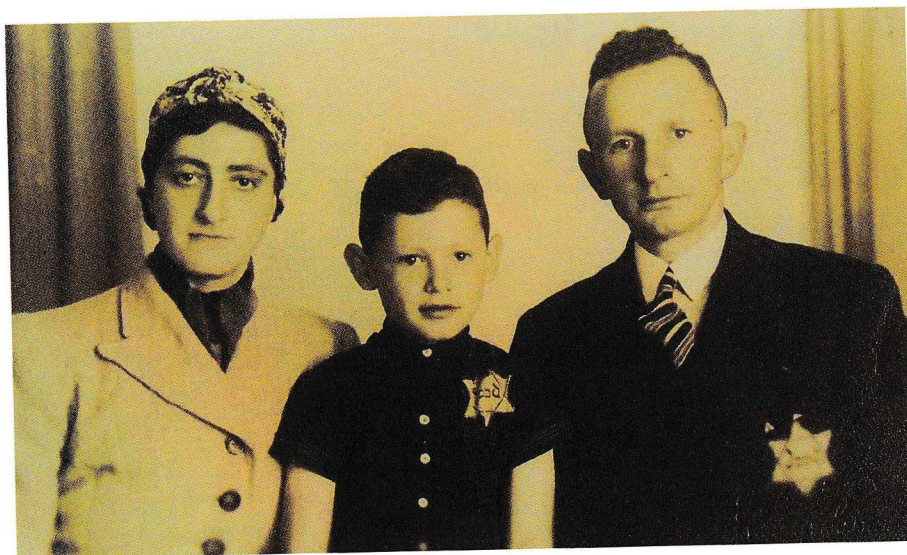
Dit is een foto van de Joodse familie Dalsheim uit Stadskanaal. Tijdens de Tweede Wereldoorlog moesten Joden die ouder waren dan zes jaar een zogenaamde Jodenster dragen. In Nederland werd de Duitse beslissing op 9 mei van kracht. De Nederlandse sterren werden in een textiel fabriek in Enschede gemaakt. Er werden ruim 560.000 sterren gemaakt.

woensdag 15 mei." "En daarna hadden alle kinderen vrij" roept Hanno. Karlijn giechelt; "neehee, oom Jochem zei toch dat alles gewoon doorging, nietwaar?" "Ja, maar we moesten toch oorlog voeren" zegt Hanno wat verontwaardigd. Iemand moest toch... "Nee" zegt Jochem heel beslist. Nee. Zo ging dat niet.

De oorlog was er opeens, maar de veranderingen slopen er in. Dat ging niet ineens. De mensen gingen gewoon naar hun werk, de kinderen gingen naar school, en bedrijven probeerden handel te drijven. De Duitsers hadden immers heel veel nodig om oorlog te voeren. Die zaken betrokken ze graag van Nederland. Bedrijven vonden het lastig. Aan de ene kant wilden ze graag veel verkopen en winst maken, aan de andere kant waren ze bang dat de Duitsers hun bedrijven zouden overnemen" "Wat een slapjanussen" zegt Karlijn heel beslist. "Dat had ik natuurlijk nooit gedaan. Ik zou ze direct wegsturen. Nee, wegschoppen". "Je moet je voorstellen dat het voor de oorlog een economisch slechte tijd was. De oorlog zorgde echt voor een opleving. Hoe raar dat ook klinkt. Er gingen zelfs heel veel arbeiders naar Duitsland om daar hun geluk te beproeven. Willen jullie een kop thee?" vraagt Jochem, "ik krijg een droge keel van al dat praten".

"Maar goed Hanno, jij kunt je niet voorstellen dat de scholen gewoon

doorgingen. Dat was echt zo, maar er kwam wel een tijd dat het moeilijker werd. De Duitse bezetters wilde precies weten wat er overal gebeurde om hun controle te kunnen handhaven. Kunstenaars moesten bijvoorbeeld op een gegeven moment lid worden van de 'Kulturkammer'. Dat was een bond voor kunstenaars. Wanneer iedereen ergens lid van moet zijn, kun je dus ook heel makkelijk mensen uitsluiten. Het hen verbieden. Sommige kunstenaars deden het omdat ze er geen kwaad in zagen of omdat ze gewoon niet zo veel met die oorlog te maken wilden hebben. Ze wilden lekker doorgaan met kunst maken. Er waren er ook die besloten uit principe geen lid te worden. Dat vond de bezetter absoluut niet leuk het kon heel onprettig worden wanneer je iets weigerde dat door de Duitsers werd bevolen". "Nou" zegt Hanno, wat een gedoe zeg. Dan werd je toch gewoon lid. Deed je alsof je ze wel cool vond en dan ging je toch lekker je eigen ding doen". "Natuurlijk niet" riep Karlijn verontwaardigd. Dat kun je niet maken. Beetje heulen met de vijand zeker. Als wij toen geleefd hadden waren we geen vrienden. Overloper". "Rustig Karlijn" zegt Jochem, "je weet helemaal niet wat je zou doen. Ik ben het wel met je eens dat goed moet bedenken wat je doet en waarom. Soms lijken dingen heel onbelangrijk, maar zuigen ze je langzaam mee".

Studenten moesten bijvoorbeeld een loyaliteitsverklaring ondertekenen. Deed je dat niet, dan mocht je niet verder studeren. Ook werd het studentenverenigingen verboden om Joodse leden toe te laten". "Wat ontzettend gemeen van die Duitsers zeg!" Karlijn spuugt de woorden bijna uit. Dat zijn ook mensen, jeemig". "Nou" zegt Jochem, het waren niet alleen de studentenverenigingen. Die regel gold op een gegeven moment voor alle verenigingen, en ja Hanno, ook voor voetbalclubs". "Ik snap het" zegt Karlijn, zo werden de Joodse mensen stiekem steeds minder welkom hier". "Nou" zegt Hanno, het viel wel op hoor. Ze moesten toch ook zo'n ster op hun jas naaien. Ik zou dat echt niet doen. Ben daar gek". "Dan moest je dus onderduiken" zegt Jochem, "want anders werd je door de Duitsers opgepakt" "Het werd gedurende de oorlog natuurlijk steeds slechter, dat begrijpen jullie wel. Aan alles was op een gegeven moment een gebrek. Het ergste was de laatste winter voor de bevrijding. Er was zo weinig

eten en het was zo koud, dat er heel veel mensen van de honger zijn dood gegaan" Hanno en Karlijn zitten een beetje stil bij elkaar en drinken hun thee op. Opeens zegt Hanno "we wilden nog meer weten over mijn overgrootvader en over het verzet en over vechten en..." "Nou, ik vind het wel even goed" zegt Karlijn, laten we dat maar voor een volgende keer bewaren als we weer eens langskomen. Wie weet hebben we zelf dan nog wat ontdekt over jouw overgrootvader. We kunnen het ook aan je oma vragen". "Soms" zegt Jochem, "vinden mensen het heel moeilijk om over deze dingen te praten. Wat zegt jouw moeder er van Hanno?" "Eigenlijk weinig, maar misschien moet ik het eens gewoon aan haar vragen. Gewoon eerlijk zal ik maar zeggen". "Dat lijkt mij een goed plan" zegt Jochem. "En nu naar huis, want het is al bijna donker".

Jenneke Weber

Houten fietsbanden

Materiaal en goederen werden in de loop van de oorlog steeds schaarser. Dat betekent dat er steeds minder van was. Wanneer je iets wilde kopen kon dat vaak alleen op de bon of helemaal niet. Omdat er bijna geen benzine meer was voor de gewone burgers, werd er veel gefietst. Rubber banden werden zeldzaam. Toen werden er houten fietsbanden om de velg gelegd. Dat fietste niet alleen erg zwaar, maar in hout zit geen enkele vering, dus erg comfortabel was dat niet.

Benzine was er in principe alleen nog voor de Duitsers, en al in de zomer van 1940 werden alle benzinepompen verzegeld. Binnenvaart moest voor bedrijven uitkomst bieden, terwijl auto's werden omgebouwd voor gasgeneratoren of de mensen zich per fiets of trein gingen verplaatsen.

Vrijblijvend advies

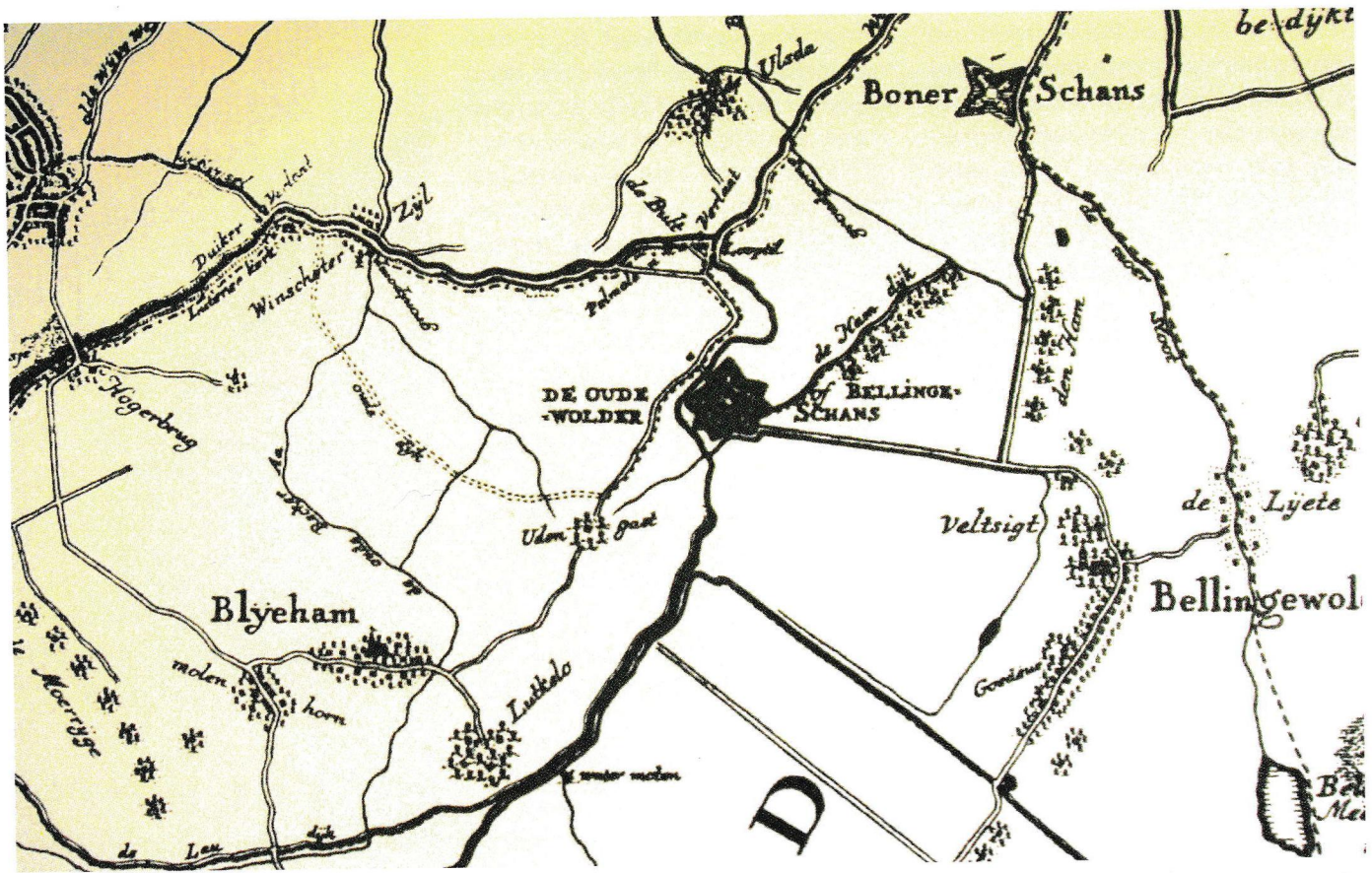
Dijkstra Jansen Bergman notarissen hecht er waarde aan, dat iedereen zijn zaken goed geregeld heeft. Als u denkt dat de notaris iets voor u kan betekenen, neemt u dan eens contact met ons op. Aan een eerste gesprek zijn géén kosten verbonden.

De notaris,
betrouwbare
bewaker van
uw afspraken.

DIJKSTRA JANSEN BERGMAN

NOTARISSEN & JURIDISCH ADVISEURS

Lilienthalplein 3 - 9501 XP Stadskanaal - 0599 612016
notarissen@djb.knb.nl - www.notarissen-stadskanaal.nl

Het erve op de Gaast te Bellingwolde

Het betreft hier een erve, dat niet voorkomt in het eerste boerderijenboek van Bellingwolde, omdat er ten tijde van het schrijven van dit boek geen gebouw meer stond en de landerijen deel uitmaakten van een ander landbouwbedrijf. Huidige eigenaren/bewoners zijn Ronald Egbert Dinand Grefelman (geb. 26-2-1980 Hellendoorn, z.v. Seine Grefelman en en Ina Schipper) en Beline Rovers (geb. 29-9-1979 Lemelerveld, d.v. Bastiaan Rovers en en Josefien Koggel) gehuwd te Dalfsen op 17-6-2005. Hun kinderen zijn geboren te Bellingwolde; 21-10-2006 Gaby Fabienne en 29-6-2008 Jurre Ronald.

Vroegere eigenaars:

Het klooster Ter Apel. 23/25-8-1547, de prior van het klooster procedeert tegen enkele anderen betreffende de gaast. Het stuk wordt verzegeld in bijwezen van o.a. Hermen Up die Gast. Johan Elgers en Swaentken, op 8-6-1564 verwisselen Johan Elgers uit Hoorn en zijn vrouw Swaentken enige

stukken land met Gerhardus Hasselt, prior van het convent Ter Apel. Het klooster ontvangt o.a. een kamp op de garst.

Harmen (op de gast). 23/25-8-1547 Het stuk wordt verzegeld in bijwezen van o.a. Hermen Up die Gast. 1568 Richter Henrich Schinkell vermeldt in zijn lijst betreffende het incasseren van de hoenderpacht voor de bisschop van Munster: "Harmen up die Gast". 8-3-1568 Harmen Up die Gast wordt verdragen van een overtreding tegen lmele Smith gedaan, voor 4 daler gulden. Onbekend is, wanneer het klooster Ter Apel dit bezit van de hand heeft gedaan.

Buncko (Udens) (op de gast), Kinderen zijn Ude en Sicke. 3-10-1587 Wolbert Kuper verbroken dardehalven daler, van een wond, aan Buncko Up die Gast gedaan. 10-10-1587 Buncko Udens verdragen voor 3 Emders gulden, van een mandaat door Edtzert Jaijens overgegeven. 14-3-1588 Buncko up die

gast verdragen van een anvechtinge aan Edzerdt Jaijens gedaan, voor 20 dalers.

Ude (Udens) (Op de Gast) (z.v. Buncko Op de Gast) en Tiadewe. 13-12-1613 Ude op die gast verdragen op een real wegens een mandaat door Lambert Sijrts overgegeven. 9-12-1623 Ude op die gast op 3 dalers verdragen vanwege een mandaat dat Rixte Coilers en Sicke Udens op zijn wijf overgegeven hebben. 9-12-1613 Tiadewe doer haer man Ude Udens op die gast accordeert op veer daler wegen dat sij Rixte Coilers end Sicke Udens schulden, dan neet persisteert. 9-12-1623 Ude op die gast wegen een mandaat van 5 mark, so Berent Schulten en Johan Hanses op hem hebben overgegeven, verdragen op 3 daler. 28-5-1624 Ude op die gast in 5 mark overgegeven van Berent Roelefs, daarvan op 2 daler geaccordeert.

Ca. 1650 is de gaast opgesplitst in 3 delen; Geert Harmens Remmers bezit

de Kleine Gast (groot 18 deimt, 3 achten deel en 2 roede, Roelf Jacobs bezit Grote Gast (groot 28 deimt, 5 achten deel en 29 roede), Roelf Jacobs bezat kamp in Lubbert Geerts heerd tot de gast behorende Gast (groot 1 deimt, 4 achten deel en 16 roede). 30-3-1658 Roelef Jacobs wegens een overgegeven mandaat geaccordeert op 2-10-0.

Reint Alberts (geb. ca. 1650, ovl. na 31-10-1703 gehuwd met Grietje (geb. ca. 1655, ovl. kort voor 31-10-1703). Kind Albert, geb. ca. 1680. 10-12-1677 Reint Alber(t)s is medeondertekenaar van een handschrift betreffende ingedijkte landen te Bellingwolde. 31-10-1703 Reint Alberts betaalt voor groeve 3-3-0, mogelijk voor zijn echtgenote.

Albert Reints (geb. ca. 1680, ovl. 25-1-1728/16-1-1759, z.v. Reint Alberts en Grietje) gehuwd op 17-11-1709 te Bellingwolde met Frouwe Boeles, (geb. ca. 1685, d.v. Boele N. en Tielke). Kinderen, gedoopt te Bellingwolde 5-6-1711 Tielke, getr. 19-3-1734 te Bellingwolde met Derck Remmerts, 26-2-1713 Boele, ovl. na ?-5-1741, 24-2-1715 Reint, 10-3-1717 Wolbert Hinders, 24-3-1719 Grietje is erfgename
Op 1-3-1711 worden aangenomen als lidmaat te Bellingwolde; 296 Albert Reints en 297 Frouwe Boeles zijn huisvrouw. Aangezien bij beide niet wordt vermeld dat ze met attestatie

zijn gekomen (en dat wel elders vermeld wordt) moeten ze dus beide uit Bellingwolde komen. Dat wordt wel vermeld bij hun huwelijk.

25-1-1728 Eén van de ondertekenaars van een handschrift betreffende het maken van een pand in de Moerwal is Albert Reinders. 20-11-1728 (-) an Albert Reints noie filia voorschreven twalf deimatten wederom ses jaaren langh in huire hadden toegestaan, anvangende op Petri 1729 jaarlijks voor een somma van vijff en seventigh Car. gld: sonder geschenck mits de huurder op sigh nam te betaalen alle landes lasten als mede de twee gld: 19 stv. wegens de overdrift, waar over gedelibereert zijnde, hebben de H: Heeren Borgemeesteren ende Raadt haar het gerapporteerde laten welgevallen en geapprobeert. In 1744 wordt Albert Reints niet genoemd in een lijst, wel wordt "die Gaste" genoemd. Mogelijk is hij dan al overleden.

16-1-1759 Hille Udens, wed. Engel Harberts en Rixte Udens, getr. met G: J: van der Laan, scheiding van een gedeelte van hun ouderlijke nalatenschap, Hille Udens is toegevallen 5 akkeren in de overendige gilde, hebben de beide comparanten haar mandelige plaatse, strekkende van Albert Reints erfgenamen veenwaarts op, enz.

22-4-1776 Pieter Geerts Starke getr. met Tjaduwe Heres van Bleijham verkoop van beklemming aan Jan Geerts getr. met Swaantje Harms haar op-

streckende heerd, beginnende uijt de Westerwoldse rivier de A tot aan de Munstersche bodem, swettende ten Z Albert Reijnders erfgenamen.

21-7-1781 Derk Brentstein getr. met Tibeta Molenaar, Everhardus Molema getr. met Meentje Molenaar, Pieter Heeres, getr. met Aaltje Molenaar, Ude Engels getr. met Wendelke Molenaar en Uilke Molenaar, kinderen van de onlangs overleden Hans Molenaar en wijl. zijn vrouw. Uilke Molenaar behoudt het ouderlijke huis, thans door hem bewoond, met de opstreckende heerd, ca. 17 deijmatten, vanaf Albert Reijnts plaats op het Nijland gelegen tot aan de Munsterse bodem, enz.

Grietje Alberts, (ged. 24-3-1719 Bellingwolde, ovl. na 16-4-1795, d.v. Albert Reints, en Frouwe Boeles). Grietje is waarschijnlijk ongetrouwd gebleven.

Boele Derks, (geb. 1748 Bellingwolde, ovl. 8-4-1811 Bellingwolde, z.v. Derck Remmerts en Tielke Alberts) gehuwd te Bellingwolde op 24-4-1787 met Tibeta Poppes (ged. 5-9-1761 Bellingwolde, ovl. 24-4-1809 Bellingwolde, d.v. Poppe Andries en Wendelke Lubberts. Kinderen, geboren/gedoopt te Bellingwolde 29-7/3-8-1788, Tielke => opvolgster en 1/7-12-1798, Wendelke).

16-4-1795 Grietje Alberts verkoopt aan Boele Derks getr. met Tibeta Poppes te Bellingwolde eene behuizing, tuinen en 45 deimten land op de garste

Bronnen

"Ander ontfangh van breuken des Gerichtes van Bellingwolde ende Blijham", "Bellingwolde vroeger en nu", Groninger Archieven, register Feith, Groninger Archieven, Resoluties van de stad Groningen, DTB Bellingwolde en het Kerspel archief Bellingwolde.

Verklaring van in onbruik geraakte woorden

Verbreken: een boete (breuk) opleggen.

Verdragen: overeen komen.

Mandaet: bevelschrift.

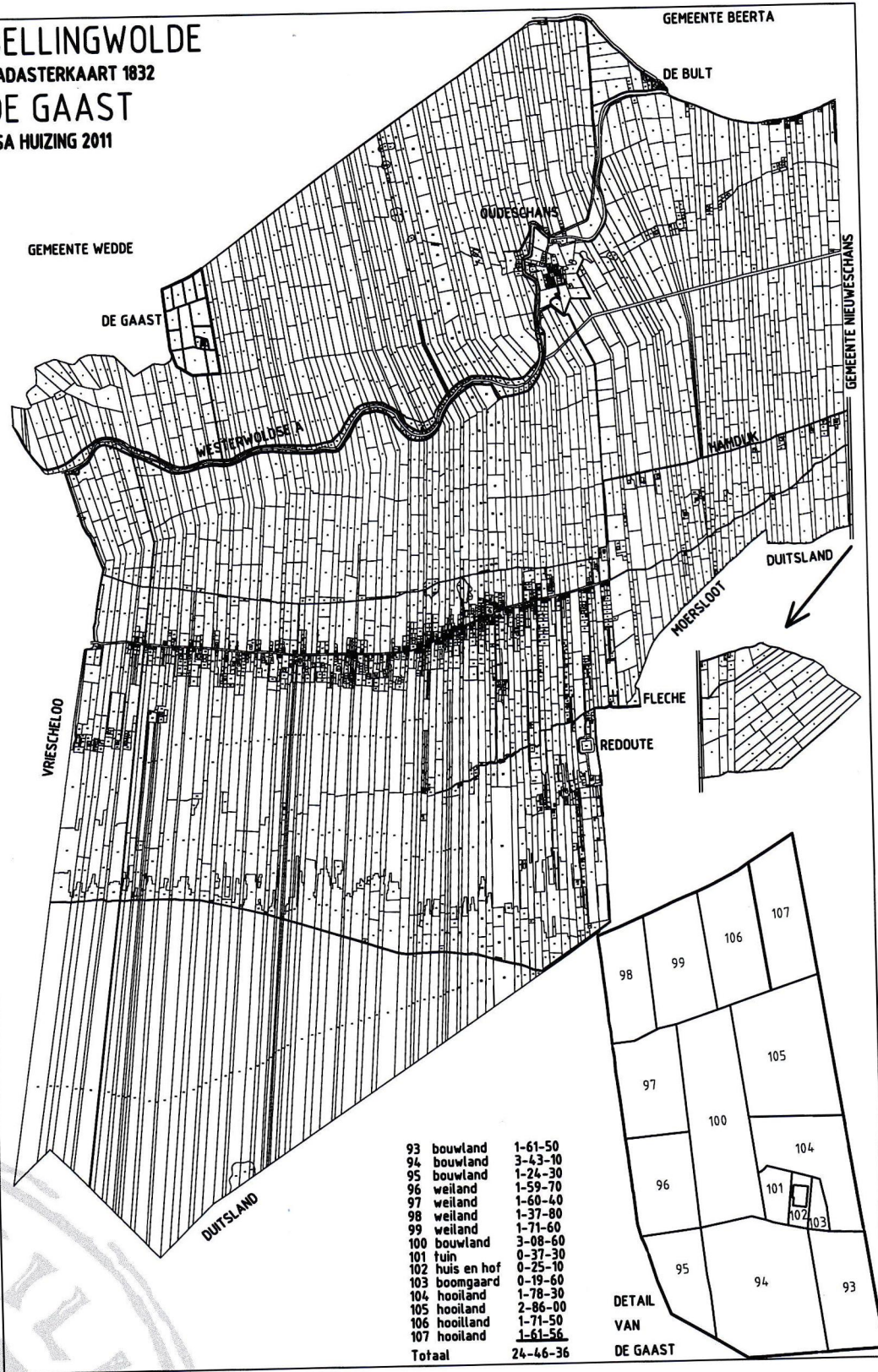
Persisteren: aanhouden, er bij blijven.

Accorderen: veroordelen.

Delibereren: overleggen.

Mandelijk: gezamenlijk.

BELLINGWOLDE
KADASTERKAART 1832
DE GAAST
 JSA HUIZING 2011

93	bouwland	1-61-50
94	bouwland	3-43-10
95	bouwland	1-24-30
96	weiland	1-59-70
97	weiland	1-60-40
98	weiland	1-37-80
99	weiland	1-71-60
100	bouwland	3-08-60
101	tuin	0-37-30
102	huis en hof	0-25-10
103	boomgaard	0-19-60
104	hooiland	1-78-30
105	hooiland	2-86-00
106	hooiland	1-71-50
107	hooiland	1-61-56
Totaal		24-46-36

DETAIL
 VAN
 DE GAAST

onder Bellingwolde, swettende ten N aan de wed. van Poppe Andries, ten O aan de wed. van Hindrik Engels, ten Z aan Febe Berends en anderen, ten W aan de Nieuwe A.

Nanne Lammerts van der Wall (geb. 11-10-1783 Bellingwolde, geb. 29-7-1788 Bellingwolde, ovl. 3-8-1826 Bellingwolde, z.v. Lammert Tjakkes, en Marijke Harms) Gehuwd op 1-6-1810 met Tielke Boeles (ovl. 4-3-1839 Bellingwolde, d.v. Boele Derks en Tibeta Poppes). Kinderen, geboren te Bellingwolde;

Tabitha, getr. d.d. 18-4-1833 te Bellingwolde met F(i)ebo Berends Hamster. jkujyh

Op de OAT behorende bij de 1e kadastreropmeting staat op nr. 102 huis en erf van Nanne Lammerts van der Wall, terwijl in de kantlijn "Gaast" staat. Dit "Gaast" begint bij sectie A nr. 93 en eindigt met A nr. 108, alles eigendom van Nanne Lammerts van der Wall, totale oppervlakte dan nog

25.65.60 ha.

Nanne Lammerts van der Wall bezat verder nog A nr. 110 – 117. (sectie E en D niet gezocht)

Zie verder "Bellingwolde vroeger en nu", erve nr. 10, blz. 66 – 68.

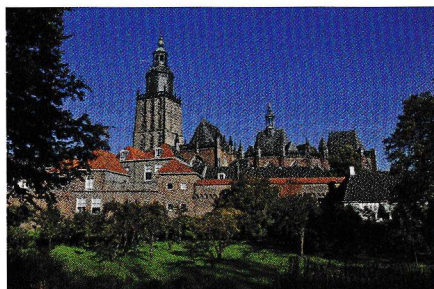
Recente geschiedenis; Op 16-12-1966 kocht T.J. Mellema (zie "Bellingwolde vroeger en nu", erve nr.1, blz. 35) het bedrijf van E.H. Molenaar (zie "Bellingwolde vroeger en nu", erve nr. 9, blz. 61). Bij dit bedrijf hoorde ook "de gaast". Mellema liet op deze plaats een landbouwschuur bouwen die echter enkele jaren later in vlammen opging. In 1996 heeft de vader van Grefelman deze grond gekocht en in 1998 hier een woning met schuren waarin ligstallen zijn aangebracht laten bouwen.

Op de kaart van de waterhuishoudkundige situatie (Stamn. 1213/1, Neg. Nr. 72-M-15) staat genoteerd: Albert Reins Huis. De aangegeven plaats duidt op de

boerderij, die op de Gaast stond.

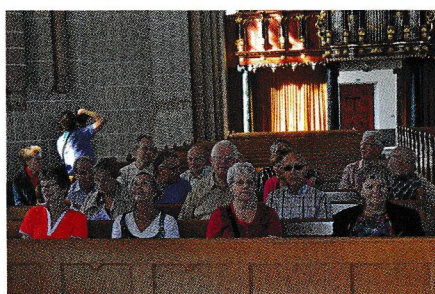
De boerderij staat verder ook aangegeven op de "Pynackerkaart van Drenthe en Westerwolde" (gemaakt 1634, vermeld als Udengast), op de "Coenderskaart (gemaakt 1677 – 1678, vermeld als Udengast), op de kaart La Seigneurie de Groningue enz. (gemaakt in 1692, vermeld als Udengast), op de kaart van Theodorus Beckeringh (gemaakt 1781, vermeld als Udengast), op de Hottinger atlas (gemaakt tussen 1773 en 1794, kaart 4) en op de atlas van Huguenin (gemaakt tussen 1819 en 1829, kaart 26). Op de gemeentekaart uit 1869 staat wel "De Gaast" vermeld, maar wordt de boerderij niet meer aangegeven, kennelijk is deze dan gesloopt. En dan weten we inmiddels ook, waarom op de oudste kaarten de gaast wordt genoemd "Udengast", namelijk naar één van de oudst bekende families (Uden), die op de gaast woonde!
J.S.A Huizing

Sint Walburgiskerk

Het oudste deel van de Sint Walburgiskerk in Zutphen dateert uit de 11e eeuw. Het kapitteldeel is in 1105 gewijd aan de Engelse heilige Walburga of Walburgis. De parochiekerk was gewijd aan Onze Lieve Vrouwe. Maria was dan ook de middeleeuwse stadspatrones. De huidige kerk dateert voor het grootste deel uit de eerste helft van 13e eeuw; sinds de 16e eeuw heeft ze haar hedendaagse uiterlijk. De toren heeft een hoogte van 76 meter, maar was tot 1600 117 meter hoog.

Meer weten over Zutphen

Toeristische informatie over de gemeente Zutphen en over recreatiemogelijkheden in de regio vindt u bij het VVV Zutphen.

VVV-ANWB Zutphen

Stationsplein 39

7201 MH Zutphen

Telefoon: 0900 269 28 88

Fax: (0575) 51 79 28

www.vvvzutphen.nl

Een dag naar Zutphen met het SHC

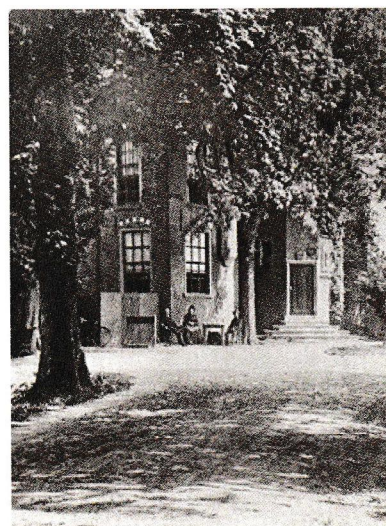
Op zaterdag 1 oktober 2011 bezochten donateurs van het Streekhistorisch Centrum Zutphen. De geschiedenis van deze stad aan de IJssel gaat terug tot de Karolingische tijd. Nadat de nederzetting door de vikingen werd verwoest, besloot men een ringwal met gracht rondom de nederzetting aan te leggen. De loop van de huidige groen-, hout- en zaadmarkten in de binnenstad zijn nog een onderdeel van de voormalige omwalling. Na 1000 werd de stad een belangrijke handelsplaats en hoofdplaats van het graafschap Zutphen. Uit de elfde eeuw dateert ook het oudste Romaanse gedeelte van de Sint Walburgiskerk. Een eeuw later kwam Zutphen in handen van de heren van Gelre en werd het een van de vier landsdelen (Zutphen, Veluwe, de Betuwe en Opper-Gelre) van het latere hertogdom Gelre. In de dertiende eeuw werd de stad lid van het Hanzeverbond en nam het deel aan de Oostzeehandel waardoor de stad rijk werd. Tijdens de tachtigjarige oorlog werd het meermalen belegerd door zowel Spaanse als Staatse troepen. In 1672 werd Zutphen veroverd door Franse troepen. Ondanks alle oorlogsgeweld is de oude historische binnenstad nog redelijk intact. Een deel van de middeleeuwse stadsomwalling met wachttorenen en fragmenten van de vestingwerken zijn bewaard gebleven. Achter de veelal jongere gevels in het oude centrum vind men nog een grote

hoeveelheid bakstenen huizen uit de middeleeuwen. Bij de stadswandeling onder leiding van een gids werd uiteraard ook de Walburgiskerk met z'n beroemde Librije bezocht. Deze openbare bibliotheek uit de zestiende eeuw is nog nagenoeg in authentieke staat. Een groot deel van de oorspronkelijke collectie boeken – vastgeketend aan de lessenaars om diefstal te voorkomen – is nog aanwezig. In de vloer onder de lessenaars zijn een aantal afdrukken van hondenpotten te zien; in de verbeelding van de Gelderse dichter W. Staring waren het de pootafdrukken van de duivel die een monnik betrapte toen deze in de Librije tijdens de vastentijd een kippenbout zat te eten. Aan het einde van de middag reisden we naar het nabijgelegen Bronkhorst. Dit stadje is ontstaan als een boerennederzetting bij het voormalige kasteel van de heren van Bronkhorst, in de middeleeuwen een van de machtigste adelsfamilies in Gelre. Van het kasteel is alleen de heuvel bewaard waar het op stond. In 1482 kreeg Bronkhorst stadsrechten maar het heeft zich nooit tot stad ontwikkeld. Bronkhorst telt een groot aantal historische stadsboerderijen en profileert zich vandaag in de toeristenfolders als de 'kleinste stad van Nederland'. Om zes uur vertrok de bus huiswaarts. Al met al een zeer geslaagde excursie met bovendien uitzonderlijk warm oktoberweer.

Toeristengids in 1906 over Wedde

G. en R.M. Herwig schrijven in 1906 in de Geïllustreerde Gids voor Westerwolde: 'Wedde is een aardig, boschrijk plaatsje. De groote attractie vormt het slot, een van de weinige overgeblevene burchten, waaraan Groningen vroeger zoo rijk was. "Van den straatweg af leidt een fraaie lindenlaan, boomen wellicht tweehonderd jaar oud, naar het gebouw omrankt van klimop. Maar geen ophaalbruggen worden voor u neerge-

laten, geen poorten geopend. Geen gewapende schildwachten grimmen u aan, geen edelvrouwen staan met smachtende blikken uit te zien naar den reizende zanger of den galanten cavaliër. De entree is vrij. Een zijvertrek is ingericht als gelagkamer; het geheel beschikbaar gesteld voor wandelaar of wielrijder, die van hier een uitstapje wil maken in Westerwolde".

Kort verslag ALV Historische Vereniging Westerwolde

Kort verslag van de algemene ledenvergadering van de Historische Vereniging Westerwolde, op zaterdag 10 december 2011 in de Nederlands Hervormde kerk en het Huis te Wedde

1. Opening

De voorzitter, Jochem Abbes, opent de vergadering en heet iedereen van harte welkom. In totaal zijn 73 leden en belangstellenden aanwezig in de kerk te Wedde.

2. Het nieuwe tijdschrift

De voorzitter memoreert nog even het verschijnen van het eerste nummer van het tijdschrift nieuwe stijl, Terra Westerwolda. Het tijdschrift wordt uitgegeven door de Historische Vereniging Westerwolde in samenwerking met de Stichting Streekhistorisch Centrum Stadskanaal. Jochem Abbes doet een beroep op onze leden om bijdragen voor het blad. Hij bedankt de redactieleden (Theo Hofman, Helen Hofman, Jan Huizing, Jaap Kok en Jenneke Weber) voor hun inzet bij de totstandkoming van het eerste nummer.

3. Notulen

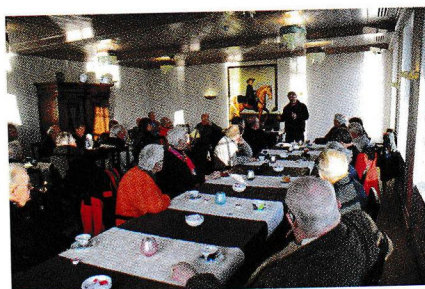
De notulen van de vergadering van 25 juni 2011 in Vriescheloo worden ongewijzigd vastgesteld. Naar aanleiding van de opmerkingen over het voormalige interneringskamp De Beetse in de laatste vergadering, geeft de voorzitter een kort overzicht van de stand van zaken: de renovatie van de nog resterende barak is inmiddels begonnen.

4. Ingekomen stukken en mededelingen

-Van diverse genealogische/historische

verenigingen en instellingen met wie wij een ruilabonnement onderhouden ontvingen wij de laatst verschenen tijdschriften. De voorzitter wijst met name op de Canon van het Oldambt dat vorige maand van de pers kwam. Dit prachtig geïllustreerd boek vertelt de geschiedenis van het Oldambt aan de hand van 43 gebeurtenissen. Het boek is een initiatief van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt.

-In 2013 zullen in de vesting Bourtagne en in het klooster te Ter Apel tentoonstellingen worden gehouden naar aanleiding van het feit dat 350 jaar geleden de Heidelbergse Catechismus verscheen en het Concilie van Trente plaatsvond. De Heidelbergse Catechismus is een boekje dat in 1563 in de stad Heidelberg werd uitgegeven en waarin de gereformeerde geloofsleer in de vorm van een vraag en antwoord wordt omschreven. Het Concilie van Trente dat in 1563 werd afgesloten heeft een aantal leerstukken en gebruiken van de katholieke kerk definitief vastgelegd en een aantal hervormingen op het gebied van liturgie, kunst en priesteropleiding doorgevoerd. In de exposities zal onder meer de historische context van deze gebeurtenissen worden getoond. - Ons bestuurslid Jan Huizing vertegenwoordigde de Historische Vereniging Westerwolde op de infomarkt tijdens De dag van de Groninger Archieven, op zaterdag 8 oktober jl. De belangstelling was groot. De vereniging was tevens met een stand aanwezig op de seniorenbeurs te Stadskanaal op donderdag 20 oktober jl.

5. Lezingen

Gezien het grote aantal belangstellen-

den wordt besloten twee groepen te formeren die bij toerbeurt de twee geprogrammeerde lezingen zullen volgen. Drs. Jochem Abbes geeft in de kerk van Wedde uitleg over de geschiedenis en bouwhistorie van de kerk. Het uit kloostermoppen opgebouwde kerkje is gebouwd tussen 1225 en 1250. De oorspronkelijke vlak gesloten koor-muur werd later vervangen door het huidige koor. In 1666 is de kerk in brand gestoken tijdens de eerste inval van de bisschop van Münster. De overkapping werd in de jaren daarna in gewijzigde vorm hersteld. In de kerk staat nog een fraaie eikenhouten dros-tenbank voorzien van het wapen van de Stad Groningen. In het koor liggen een aantal fraaie grafzerken waaronder dat van Haye Addinga die hier in 1492 werd begraven.

Dhr. Ko Lenting neemt ons mee naar

het terrein rondom het Huis te Wedde waar men bezig is met de herinrichting. Tijdens de werkzaamheden heeft men nog talloze archeologische vondsten gedaan waarvan de heer Lenting ons iets laat zien. In het nieuwe restaurant - vaak aangeduid als de ridderzaal - vertelt de heer Leo Janson ons het en ander over de herbestemming van de burcht en de toekomstplannen. Samen met de familie Ferrari en Peter Kuijer

behoort hij tot de initiatiefnemers voor het kinderhotel wat momenteel in de burcht is gevestigd. De bedoeling is dat kinderen die "aan de andere kant van het geluk zijn geboren" in dit hotel een aantrekkelijk vakantieverblijf vinden

waarbij in en rondom de burcht allereerste activiteiten worden geboden. Het Huis te Wedde zal tevens een museale functie vervullen. Men is druk bezig met het verzamelen van museumstukken die in het bezit zijn van het

Westerwolds Monumentenfonds en de gemeente Bellingwedde. Na het stellen van vragen worden de sprekers bedankt voor hun verhalen waarmee de vergadering wordt afgesloten.
B. Roossien

Uitgelicht. Een merklap uit Westerwolde toegelicht

Een merk- en borduurlap uit 1850 gemaakt te Wedde.

Deze "merk- en borduurlap" is gemaakt door Freerkkje Aikes Maarsing toen ze 13 jaar was.

Freerkkje heeft op de lap haar ouders vermeld; A(ike) H(arms) Maarsing en D(ebora) J(ohannes) Muller. Hij was landbouwer te Wedde. De lap is gemaakt van linnen en geborduurd met zwart garen. De afmetingen zijn ca. 55 x 60 cm. In die tijd werd er geen handwerkles gegeven op school, dus de hiervoor benodigde vaardigheid heeft ze van haar moeder of een naast familielid geleerd.

De bewaarders

Freerkkje trouwde te Wedde op 4-5-1872 met Geert Jarkes Engelkes. Via hun enig kind Jarke, die gemeentesecretaris was te Sellingen en woonde aan de Dorpsstraat, kwam de lap in het

bezit van zijn zoon Geert Engelkes en vervolgens ging hij over in het bezit van diens dochter de huidige eigenares Elly Engelkes.

De omschrijving van de versiering op de lap

De omlijsting van de lap bestaat uit een bloemenrand met in de hoeken lelies. Bovenaan heeft Freerkkje het alfabet geborduurd, zoals gewoonlijk ontbreekt hier de "i". Daaronder 2 engelen, die een verwijzing vormen naar de naam Engelkes, en samen een cartouche dragen. Links en rechts hiervan een bloempot met 3 rozen en 2 knoppen. Midden onder staat een bloempot met anjelieren. Deze wordt geflankeerd door 2 duiven met een takje. (Indien dit een lap ter gelegenheid van een huwelijk geweest zou zijn, dan zou dit

een verwijzing zijn naar een nestje dat gebouwd gaat worden). Links en rechts staat weer een bloempot met 3 anjelieren en 2 tulpen. Er zijn verschillende betekenissen toe te kennen aan de bloemmotieven. De roos is het beeld van de liefde, de schoonheid, de vreugde en de stilzwijgendheid. Vijf rozen aan een struik verwijzen naar de vijf wonden van Christus. De tulp is het symbool van de volmaakte liefde.

Met dank aan Elly Engelkes voor de foto en de genealogische gegevens en mevrouw Stevan-Bathoorn van het "Museum voor naaldkunst" te Winschoten voor de technische uiteenzetting.

J.S.A. Huizing

J. STOUT
uitvaartverzorging

Voor een stijlvolle uitvaart,
 met heldere afspraken over de uitvoering en de prijs

tel. (0599) 612 482

Dag en nacht bereikbaar!

Waar u ook verzekerd bent, uw wensen staan centraal

Steenhouwer 15
 9502 EV Stadskanaal

Westerparallelstraat 72
 9501 GX Stadskanaal

www.stoutuitvaartverzorging.nl

Herinneringen aan de bevrijding

Van januari tot juli 1945 werkte mevrouw Mieke Sparnaaij als hulpverpleegster in de Kanaalstreek. Eerst in een dokterspraktijk in Nieuw-Buinen, vervolgens in Huize Ter Marse in Stadskanaal. Zij maakte hier het geweld van de laatste gevechten en de vreugde van de bevrijding mee. Aan de hand van een destijds bijgehouden stageverslag schetst ze een bijzonder beeld van de roerige laatste weken van de oorlog en bezetting in deze regio.

Voor Mieke Sparnaaij in het Noorden terecht kwam, was zij vanuit de Huis-houdschool als stagiaire werkzaam in het Sint Jozef-ziekenhuis te Venlo, waar ze meeliep op de kinderafdeling. Door de oorlogshandelingen eind '44, begin '45 kon ze niet terug naar haar woonplaats Rotterdam. Mieke werd begeleidster op een Rode Kruis-trein met bejaarden en zieken en zo kwam zij eind januari '45 via het Roergebied in het Noorden van Nederland. Omdat ze als verpleegster stond ingeschreven op de passagierslijst, werd ze aangesteld als hulp in de praktijk van dokters Bangma en Dijkhuis in Nieuw-Buinen. Zij nam haar intrek in het huis van dokter

Dijkhuis aan het Dwarsdiep, dat onderdak bood aan de beide echtgenoten en hun twee kinderen, de moeder van de dokter, twee dienstmeiden en drie onderduikers.

Nieuw-Buinen

Begin april 1945 naderde het oorlogsfront de Kanaalstreek. Omdat in de nabijheid van de dokterswoning enkele bruggen lagen en te verwachten viel dat de strijdende partijen die onder vuur zouden nemen, werd het huis in gereedheid gebracht voor een mogelijk lang verblijf onder de grond. In de kelder werd een klein noodhospitaal ingericht. Levensmiddelen, verband, instrumenten, kleren en beddengoed werden naar beneden gebracht, zandzakken voor de deur gestapeld en de kamers aan de voorkant ontruimd. Dokter Dijkhuis, diens vrouw en Mieke verschansten zich in de kelder, de rest van de bewoners vond elders in het dorp een veiliger onderkomen. Terwijl ze met hun drieën in de kelder verbleven, werd de brug tegenover de woning opgeblazen. De Duitse soldaten trokken zich terug in de huizen aan de overkant van het Dwarsdiep, waar zij het doelwit vormden van de geallieerden, die zich hadden opgesteld langs de

spoorlijn Stadskanaal-Musselkanaal. Het huis bevond zich nu in de vuurlinie van beide strijdende partijen, open en bloot; er waren buiten hun straat geen andere gebouwen om de klappen op te vangen. Op de morgen van de tweede dag werd de dokterswoning getroffen door granaatvuur. Binnen mum van tijd stonden de kamers boven in het huis in lichterlaaie. Het achtergebleven drietal moest nu in allerijl het brandende pand verlaten, want de bovenste treden van de keldertrap hadden reeds vlam gevat. Maar waar konden ze naartoe vluchten? Door de voordeur was schier onmogelijk vanwege de Duitse soldaten die vanuit de huizen aan de overkant met hun machinegeweren schoten op alles wat bewoog: vijandige soldaat of burger, het maakte op dat moment niet meer uit. Vluchten langs de achterkant was evenzeer een hachelijke onderneming, omdat van die kant de geallieerden hun granaten vuurden. Steeds opnieuw sloegen de bommen in en de vlammen in het huis daalden gestaag af naar de onderste treden. Binnenblijven was daardoor nog gevaarlijker dan naar buiten gaan, het slagveld in. Er zat niets anders op dan de tuin in te vluchten. Daar was het ieder voor zich en verloor Mieke

de andere twee uit het oog. In doodsan-
gust klom ze over een metershoog
hek van kippengaas om bij de bure-
n in de kelder te schuilen, maar ook dat huis
werd door de voortdurende granaat-
inslagen in brand gezet. Weer moest
Mieke op de vlucht, terwijl de granaten
en kogels overal om haar heen bleven
inslaan. Nu wist ze de glasfabriek van
Meursing te bereiken, tweehonderd
meter verderop, waar een betonnen
kelder meer veiligheid bood en einde-
lijk kwam ze enigszins tot rust. In de
glasfabriek werd ze herenigd met dok-
ter Dijkhuis en zijn vrouw. Toen de
strijd ietwat geluwd was, besloten ze
samen de kinderen te halen en in de
richting van de Tweede Afdraai te gaan.
Daar wapperden de rood-wit-blauwe
vlaggen al, was alles oranje gekleurd en
ratelden geallieerde voertuigen af en
aan.

Huize ter Marse

Omdat het doktersgezin geen onder-
komen meer had, kreeg het van de
plaatselijke commandant van de Bin-
nenlandse Strijdkrachten Huize Ter
Marse toegewezen. De woning van
NSB-commissaris Jacob Maarsingh
bood een weinig verkwikkende aanblik.
Alles was er overhoop gehaald. Er
waren sporen van zenuwachtig, over-
haast vertrek van de vele bewoners (in
de laatste maanden van de oorlog

huisden er drie NSB-families in) en zelfs
van plundering. Bovendien leek het huis
al lange tijd niet meer schoongemaakt.
De villa herbergde als commandopost
van de geallieerde strijdkrachten 38,
voornamelijk Poolse, militairen. Het
huis lag bezaaid met rugzakken, dekens,
stenguns en rommel en nog meer
rommel. In de tuin stonden tanks ge-
parkeerd en om de villa zwierven be-
delende kinderen.

Poolse bevrijders in Stadskanaal

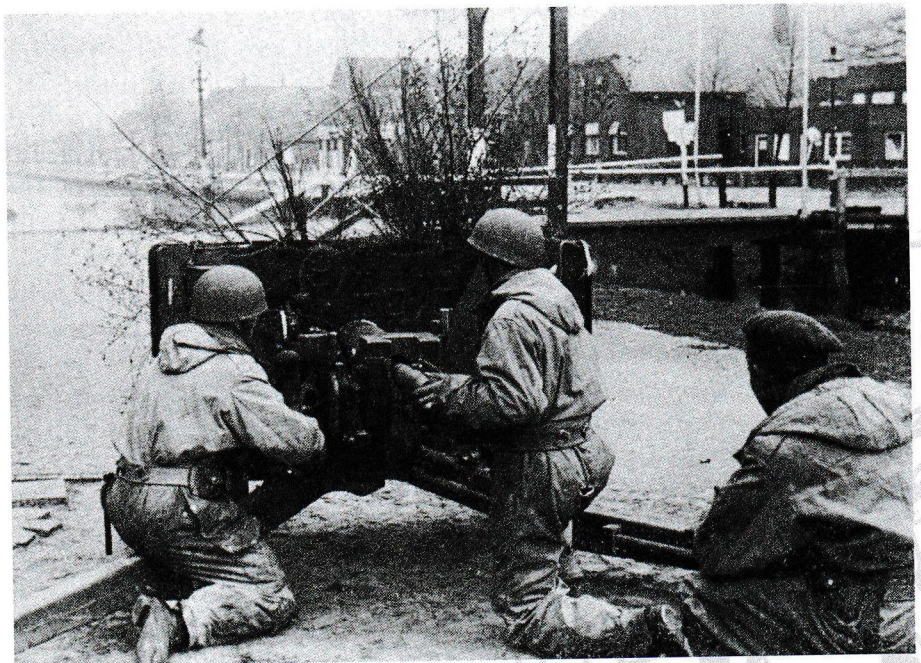
In de eerste dagen werd er weinig
uitgevoerd in het volle huis. Stafkaarten
werden geduid, telefoons aangenomen
en berichten vertaald. Later op de dag
was er natuurlijk tijd voor vermaak. De
bevrijding mocht immers gevierd wor-
den. In de goed voorziene wijnkelder
van de Maarsinghs vond men genoeg
voor een paar leuke feestavonden. Na
een halve week vertrokken de Poolse
soldaten en was er gelegenheid het huis
op orde te brengen, om servies af te

wassen, kamers op te ruimen en bed-
den te verschonen.

Met de hulp van collega-artsen en oude
inventarislijsten kon de villa worden
ingericht als spreekkamer en apotheek.
Langzaam ging het 'gewone' leven weer
zijn gang: er werden spreekuren gehou-
den, de dokters deden visites en er
werden medicijnen gemaakt en gele-
verd. Naast het assisteren van de dok-
ter besteedde Mieke haar tijd aan aller-
lei huishoudelijke taken, zoals koekjes
bakken, maaltijden bereiden (uit de
provisiekamer kwamen de heerlijkste
gerechtten als reerug met bourgogne),
naaiwerk voor de kinderen en de
moestuin bewerken. Als er nog tijd
over was, lag Mieke te baden in de zon.
Ook las ze boeken uit de ruime collec-
tie van de Maarsinghs met werken van
Heine, Schiller en Shakespeare.

Op 30 juni 1945 kreeg Mieke Sparnaaij
toestemming van de autoriteiten om
terug te keren naar haar ouders in
Rotterdam. Begin juli nam ze afscheid
van de familie Dijkhuis, met wie ze in-
middels vrienden voor het leven was
geworden. Ze kon mee met een
vrachtwagen en kwam na een afwezig-
heid van elf maanden eindelijk weer
thuis.

Jaap Kok

Foto pagina 40:

De woning van dokter Dijkhuis aan het Dwarsdiep te Nieuw-Buinen.

Foto rechts:

Poolse militairen bedienen een kanon in de tuin van Huize ter Marse.

De boerenorganisaties in de Tweede Wereldoorlog

Er is, ook in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, wel een en ander aan literatuur verschenen over de Landbouwworkorganisaties in Nederland. Wat het noorden betreft, zijn er behalve jubileumuitgaven van diverse landbouwworkorganisaties, biografieën verschenen over bekende boeren in dat deel van het land. Boeren die niet alleen in de provincies Groningen en Drenthe naam maakten, maar in het hele land en niet zelden ook internationaal. Minder is er geschreven over de Landstand, het overkoepelende (boeren)orgaan met publiekrechtelijke bevoegdheid, dat tijdens de bezetting door de Duitsers werd ingesteld. De boerenorganisaties in de provincie Groningen, behalve het Agrarisch Front (ontstaan uit een fusie van het Boerenfront in de NSB en de Nationale Bond Landbouw en Maatschappij), wilden niet opgaan in de Landstand, en voor de tijd dat de oorlog zou gaan duren, staakten de besturen van de organisaties hun werk.

Op dit ogenblik ben ik bezig met een onderzoek waarin ik een aantal nieuwe vragen rond de (voor)geschiedenis van de Landstand wil opwerpen, met als doel niet alleen de Landstand te onderzoeken als bestanddeel van de Duitse overheersing, maar ook als instrument om de landbouwbelangen te behartigen.

Sinds 1893 was het Nederlands Landbouw Comité (NLC) de enige officiële vertegenwoordiging van de Nederlandse Landbouw. Alle landbouwverenigingen met meer dan 600 leden konden lid worden. Organisaties uit de landbouw, maar ook uit de Nederlandse Heidemaatschappij werden lid. Echter de tuinbouworganisaties stapten in 1903 al weer op. Boeren die vanwege het feit dat ze het NLC niet representatief achtten voor de boerenbevolking, stichtten in 1920 de Katholieke Nederlandse Boeren en Tuinders Bond

(KNBTB). Inmiddels was in 1918 de Christelijke Boeren en Tuinders Bond (CBTB) opgericht. In het begin van de dertiger jaren van de vorige eeuw waren er in de provincie Groningen de volgende boerenorganisaties actief: de Groninger Maatschappij van Landbouw en de Veenkoloniale Boerenbond, beide vertegenwoordigd in de inmiddels Koninklijke KNLC en daarbij de KNBTB en de CBTB. Verslagen van bestuursvergaderingen geven aan dat de verzuilde organisaties het wel vaker niet met elkaar eens waren. Er waren bijvoorbeeld discussies over dubbeldmaatschappen en coöperaties. Onderlinge discussies duurden decennia tot de Tweede Wereldoorlog uitbrak.

De crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw bracht een andere speler op de markt en bracht ook wel enige verandering in de discussies. De in 1931 ingevoerde tarwewet gaf een zekere bescherming aan de kleiboeren. Hun collega's op de zandgronden wilden voor hun hoofdproducten, aardappelen en rogge, echter vergelijkbare maatregelen. De boeren op de zandgronden meenden dat de bestaande standsorganisaties dit niet voor elkaar zouden kunnen krijgen bij de regering. Zo ontstond op 9 juni 1931 in Vlagtwedde de Crisisorganisatie Westervolde toen daar onder voorzitterschap van R. van Hateren uit Weite, een vergadering gehouden werd van landbouwers uit het Landschap Westervolde, om te komen tot de vorming van een organisatie die krachtige drang wilde uitoefenen op de regering zodat ook de zandboeren zouden worden gesteund, zoals dit met de kleiboeren, door middel van de tarwewet, was gebeurd. Uit de Crisisorganisatie Westervolde ontstond in 1932, naar Drents voorbeeld, de Groninger Boerenbond. De verschillende provinciale boerenbonden vormden samen de Nationale Bond Landbouw en Maatschappij (L en M).

Men kan niet algemeen stellen dat L en M met de ook in 1931 opgerichte NSB sympathiseerde. Wel was er eigenlijk vanaf de oprichting een antidemocratische stroming in L en M aanwezig en die stroming werd, volgens de verslagen van de bestuursvergaderingen, in de loop der jaren steeds sterker, met name in het hoofdbestuur. Het feit echter dat de standsorganisaties niet met L en M wilden samenwerken zat echter vooral in het feit dat L en M wilde dat antidumping wetgeving zou worden ingevoerd. In de KNLC bijvoorbeeld, waren de meningen daarover verdeeld. Een tweede belangrijk punt was dat de leidende mensen uit de grote landbouwworkorganisaties, L en M als een concurrent zagen. Zij waren van mening dat actieve deelname aan het verenigingsleven van landbouwworkorganisaties en politieke partijen beter zou zijn dan het stichten van een nieuwe organisatie. De geestelijke vader van L en M, Jan Smid, beweerde echter dat de grote landbouwworkorganisaties zich alleen op technisch terrein bewogen en niet of niet voldoende waren opgekomen voor de politieke belangen van de landbouwers. Hoewel L en M niet zou passen bij de liberale kleiboeren, waren er desondanks toch (liberale) kleiboeren die zich aansloten bij L en M. Een voorbeeld daarvan is Herman Derk Louwes, landbouwer in de Westpolder in de gemeente Ulrum. Van 1933 tot ongeveer eind 1940 was hij voorzitter van het KNLC en van 1933 tot 1938 was het voorzitter van de Groninger Maatschappij van Landbouw. Daarnaast was hij voor de Vrijheidsbond lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 9 mei 1933 tot 8 juni 1937. Louwes was juist een voorstander van de anti dumping maatregel, mits er onder verstaan werd het belasten van producten die met steun van de regering en van de producerende landen in Nederland beneden de marktprijs werd aangeboden. Hij maakte de regering bovendien het verwijt dat zij de Veenkoloniën rustig in de afgrond liet

glijden. Vanaf de oprichting van L en M hadden haar afdelingen Groningen en Drenthe, met behulp van Louwes, steeds maar weer geprobeerd om aansluiting te vinden bij de landbouworganisaties en bij het overkoepelende KNLC. Zeker in de beginperiode van L en M hadden de andere boerenorganisaties meermalen de gelegenheid gehad om L en M aan zich te binden en had men gezamenlijk kunnen werken aan de vorming van een overkoepelend orgaan met publiekrechtelijke macht. Dit laatste was zeker ook het streven van Herman Derk Louwes en zo'n overkoepelend orgaan had men bij wijze van spreken al lang voor de Duitse bezetting kunnen realiseren.

Toen echter de Duitsers ons land bezet hadden, kreeg het Boerenfront van de NSB de taak om de Rijksvoedingsstand, waarvan zoals het heette alle bewerkers van de bodem, verzorgers van vee en verwerkers van landbouwproducten een plaats zouden krijgen, voor te bereiden. Op 13 juli 1940 fuseerde L en M met het Boerenfront en ze vormden samen het Agrarisch Front. De Groninger vertegenwoordigers van de ledenraad van L en M hadden zich echter tegen de fusie verklaard. Het provinciaal bestuur van de Groninger afdeling, waarvan hij lid was, werd volgens de verklaring (voor het naoorlogse tribunaal) van Engel Muntinga, landbouwer te Beerta, overrompeld met het idee van het landelijk bestuur om zich aan te sluiten bij het Boerenfront van de NSB. Zij ontvingen de uitnodiging voor een vergadering zo laat, dat ze geen tijd hadden de vergadering te bezoeken en eerst hun houding te bepalen. Toen later in de vergadering van 11 november 1940 door de ledenraad over het aangaan van een fusie gestemd moest worden, hebben de Groningers vrijwel allen tegen een fusie gestemd en zijn uit L en M gestapt. Ook H.D. Louwes verliet L en M. Op dat moment waren de Groninger Maatschappij van Landbouw en de KNLC nog steeds bezig om vormen te

vinden waarop het landbouworganisatieleven kon worden omgebogen, zo blijkt uit de verslagen van het dagelijks bestuur van de Groninger Mij.

Gezien het feit dat er veel weerstand bestond tegen de NSB bij het merendeel van de Nederlandse bevolking, besloot de bezetter bij besluit van 19 maart 1941 over te gaan tot de instelling van de Commissie ter Ondersteuning van de Maatregelen, getroffen ter Regeling van de Landbouwproductie, al snel aangeduid met de naam van de voorzitter, de commissie Posthuma.

Ondanks het feit dat men toen al weten kon dat er toch niet aan de nazificatie kon worden ontkomen, traden de CBTB, KNTB en het KNLC inderdaad toe. Reeds op 1 juli 1940 had H.D. Louwes in de vergadering van het dagelijks bestuur van de Groninger Mij medegedeeld, dat hij en andere bestuurders van het KNLC hadden kennis gemaakt met de Duitse landbouwleider Graf Grote. Tevens hadden hij en vertegenwoordigers van andere landbouwverenigingen kennis gemaakt met de vertegenwoordiger van de Rijkscommissaris voor de bezette Nederlandse gebieden in Groningen, dr. Hermann Conring. Toen het werk van de Commissie Posthuma eind 1941 werd overgenomen door de Nederlandse Landstand (Rijksvoedingsstand) met als boerenleider de NSB'er Evert Roskam, werd door de Groninger Mij en andere landbouworganisaties geweigerd zich aan te sluiten bij de Landstand, behalve door de Friese Maatschappij van Landbouw die zich wel aansloot. Het is interessant om te onderzoeken waarom juist op dit moment de boerenorganisaties zich terugtrokken. Door de weigering van de boerenorganisaties om mee te doen in de Landstand was er geen enkele invloed meer uit te oefenen op het onbeheerste gedrag en de starre houding van Roskam die door de boeren niet serieus werd genomen. Het eind van het liedje was dat de Landstand, mede

door fraude, eind 1942 volkomen aan de grond zat.

Het is nooit ter discussie gesteld of dit alles voorkomen had kunnen worden als bijvoorbeeld de KNLC zou hebben meegewerkt in de Landstand. De invloed van H.D. Louwes was altijd groot geweest in de landbouwwereld. Men zou zich kunnen afvragen of hij zijn invloed niet op net zo'n diplomatieke manier had kunnen uitoefenen als zijn jongere broer Stephanus Louwe Louwes had gedaan als hoofd van het opgerichte Rijksbureau Voorbereiding Voedselvoorziening in Oorlogstijd en later als Directeur-Generaal voor de Voedselvoorziening. De Nederlandse bestuurders accepteerden namelijk de rechtsopvattingen en de wetgeving van de overwinnaar, in de veronderstelling dat ze zo nodig bescherming konden zoeken bij het Nederlands recht en het volkenrecht. Nooit is de vraag opgeworpen of Herman Derk een dergelijke rol in de Landstand zou hebben kunnen vervullen. Wellicht zou dan verduistering van geld van de boerenorganisaties zijn voorkomen. Maar nog belangrijker, misschien had hij kunnen voorkomen dat boeren en bestuurders wantrouwen hadden gekregen in een openbaar lichaam met verordenende bevoegdheden. Want dat laatste wilde Herman Derk Louwes nog steeds na de bevrijding. Hij wendde zich toen helemaal en voorgoed af van het liberale, van de vrije markt. Hij zag meer in een geleide economie, ook gestuurd door de overheid, maar nu de Nederlandse overheid. Aanvankelijk dacht hij nog het aloude KNLC in ere te kunnen herstellen, maar dan los van politieke of religieuze overtuiging, maar toen hij beseftte dat dit niet haalbaar was, zette hij zijn kaarten op een samenwerkingsverband, de Stichting voor de Landbouw, die mede door het wantrouwen van de boeren en bestuurders pas in 1955 overging in het Landbouwschap dat als Publiekrechtelijk Orgaan (PBO) bestaat heeft van 1955 tot 1995.

Alie Noorlag

Boerderij De Weite, Bourtangerstraat 4- 6 te Vlagtwedde anno 2012. De boerderij is nu in het bezit van de familie C. Boonman (varkenshouderij Boonman Westerwolde). Dit is de plaats waar R. van Hateren van de Crisisorganisatie Westerwolde woonde, hoewel dit niet meer de oorspronkelijke boerderij is.
Foto: Alie Noorlag

Voetnoten

1) Ru, J.H. de, *Landbouw en Maatschappij. Een analyse van een boeren beweging in de crisisjaren* (Deventer 1979) 125

2) Verslagen bestuursvergadering Landbouw en Maatschappij (Drents Archief Assen)

3) Romijn, Peter, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006) 397

Peter Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006) 667

Andere bronnen:

Geurts, H.M.L., *Herman Derk Louwes (1893-1960). Burgemeester van de Nederlandse Landbouw* (Groningen-Wageningen 2002)

Klemann, Hein A.M., *Nederland 1938-1948: Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002)

Noorlag, Alie, *Een leven lang gezwezen. Getuigenissen van voormalige NSB'ers en hun familie* (Bedum 2007)

Preyss, Saskia von, *Die Niederländer und die NSB: Anmerkung zu Überwindung von 'goed en fout'* (Berlin, 2011)

Wordt ook donateur van het Streekhistorisch Centrum!

Vindt u het ook belangrijk dat de geschiedenis van de Kanaalstreek en Westerwolde wordt vastgelegd voor de toekomstige generaties? Het Streekhistorisch Centrum in Stadskanaal doet dat voor u.

Ons verleden heeft spannende verhalen te vertellen en de streek heeft belangrijke ontwikkelingen doorgemaakt. Verhalen die het SHC wil doorgeven aan ieder die het maar horen wil. Tijdens onze lezingen en presentaties, op de scholen en in de tentoonstelling, waar het verhaal tot leven komt.

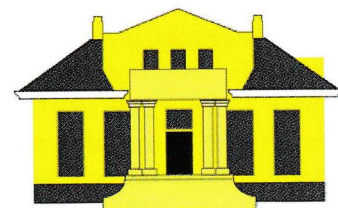
Wij hebben daarbij uw hulp nodig! U kunt ons al steunen door voor € 20,00 per persoon per jaar donateur

te worden, of voor € 30,- per huishouden per jaar. Voor €12,50 extra ontvangt u ook het tijdschrift Terra Westerwolda drie maal per jaar op uw adres.

Natuurlijk stellen wij daar ook iets tegenover. Als donateur heeft u gratis entree bij de exposities en diavoorstellingen en korting bij de overige zondagmiddagactiviteiten. Ook wordt er jaarlijks een donateuravond en een donateurreis georganiseerd.

Bedrijven kunnen vanaf € 150,- per jaar bedrijfsdonateur worden. Al velen gingen u voor! Informeer naar de aantrekkelijke mogelijkheden voor bedrijfsdonateurs. U kunt zich aanmelden

door een e-mail sturen naar info@streekhistorischcentrum.nl. Bellen mag ook: 0599-616249.

STREEKHISTORISCH CENTRUM

Fotoraadsel

Gevraagd wordt deze keer de naam van de straat en het adres of de oude functie en de naam van de vroegere eigenaar van het gebouw, waarvan u een gedeelte op deze foto ziet. De oplossing van dit fotoraadsel kunt u ergens in de kanaalstreek vinden.

Stuur uw antwoord vóór 30 maart 2012 naar fotoraadsel@terrawesterwolda.nl

De winnaar van het fotoraadsel in het vorige tijdschrift (nr. 1) is geworden: A. Nomden, Lindenlaan 14 te Blijham. Hartelijk gefeliciteerd met het winnen van de boekenbon.

Het boerderijtje uit het eerste fotoraadsel is oorspronkelijk gebouwd als een hallenhuis. Waarschijnlijk ca. 1850 verbouwd, met gebruikmaking van oudere gebinten.

Lid worden van de Historische Vereniging Westerwolde?

De Historische Vereniging Westerwolde bestaat al sinds 1980. We houden ons bezig met de historie (in de breedste zin van het woord) van het landschap Westerwolde en de genealogie (stamboomonderzoek) van haar bewoners.

Wilt u lid worden van de Historische Vereniging Westerwolde? Voor 20 euro per jaar kan dat!

Het lidmaatschap is inclusief het tijd-

schrift Terra Westerwolda en geeft recht op het gratis bezoeken van onze gezellige ledenbijeenkomsten met interessante sprekers en deelname aan onze excursies (tegen kostprijs).

Zie voor meer informatie onze website www.verenigingwesterwolde.nl en meldt u hier aan als lid. U kunt ook een e-mail sturen aan info@verenigingwesterwolde.nl of door telefonisch contact op te nemen met Bert Roossien (secretaris): 06-23236063

T E R R A
Westervolda

IS EEN CO-PRODUCTIE VAN DE
HISTORISCHE VERENIGING WESTERWOLDE EN HET
STREEKHISTORISCH CENTRUM TE STADSKANAAL

ISSN 22124160

Activiteitenagenda

De Dag van de Groninger Geschiedenis bij de Groninger Archieven. De Historische Vereniging Westerwolde en het Streekhistorisch Centrum presenteren zich gezamenlijk met een stand in de studiezaal. Naast een historische informatie- en boekenmarkt zijn er lezingen, demonstraties, rondleidingen door de depots van de archieven en muziek. **Zaterdag 8 oktober van 11.00-17.00 uur** Cascadeplein 4 en 10, Groningen.

Zondagmiddagactiviteiten in het SHC:

Alle activiteiten starten om 14.30 uur.

Het verenigingsleven in de Kanaalstreek. 9 oktober. Entree € 2,-. Donateurs gratis. Presentatie van oude beelden uit het archief van het Streekhistorisch Centrum door Bert Roossien. Afbeeldingen van allerlei clubs komen aan bod, zowel op sport- als cultureel gebied.

Rondleiding door de Watertoren van Stadskanaal. 16 oktober. Entree € 2,- donateurs gratis. Een activiteit voor het hele gezin: Zie jij je huis vanaf het dak van de toren?

Bomen in het landschap. 23 oktober. Entree 3,50, donateurs € 2,-
Lezing door Rinck Zevenberg, boomverzorger.

Themamiddag met films over de aardappelmeelindustrie, met o.a. beelden uit Alteveer.
30 oktober. Entree € 2,-, donateurs gratis.

Nieuw Buinen in beeld: presentatie door Bert Roossien **6 november.**
Entree € 2,- donateurs gratis.

Poëziealbums. Lezing door Mien Westerdiep-Niemeijer over de historie en het gebruik van deze persoonlijke albums met versjes. **13 november.**
Entree € 3,50 donateurs € 2,-

Wie-wat-waar-middag: help mee met het beschrijven en identificeren van oude en minder oude foto's. **20 november.** Entree € 2,-, donateurs gratis.

De geschiedenis van het alfabet. Lezing door mevrouw dr. J.H.Looijenga, historisch taalkundige en werkzaam aan de Rijksuniversiteit Groningen.
27 november Entree € 3,50 donateurs € 2,-

Diaquiz: test uw kennis van de streek! Voor degene met de meeste goede antwoorden is er een prijsje. Voor de niet-kenners: een afwisselende beeldpresentatie over de wijde omgeving. **4 december.** Entree € 2,- donateurs gratis.

Concert door Linde Nijland en Bert Ridderbos. Zie voor muziek en meer info www.lindenijland.nl. **11 december.** Entree € 12,50 donateurs € 10,-.

Stadskanaal in het donker... Speciaal voor de durfals is vanmiddag de watertoren open als het donker wordt. Beklimmen is voor eigen risico!
18 december, 15.30-17.30 uur. Entree € 2,- donateurs gratis.

T E R R A W E S T E R W O L D A

Port Betaald
Port Payé
Pays-rais

INDIEN ONBESTELBAAR RETOUR: STREEKHISTORISCH CENTRUM CERESSTRAAT 2 9502 EA STADSKANAAL